

LEONARD GÓRNICKI

Uniwersytet Wrocławski
leonard.gornicki@uwr.edu.pl

Pogranicza systemów prawnych, w szczególności pozaborowych, w pracach nad kodyfikacjami prawa cywilnego i handlowego w II RP

1. Założenia ogólne

W chwili powołania do życia ustawą z dnia 3 czerwca 1919 r. (Dz.P.P.P. Nr 44, poz. 315 i Dz.U. RP Nr 75, poz. 511) Komisji Kodyfikacyjnej, mającej na celu przygotowanie przede wszystkim jednolitego ustawodawstwa cywilnego i karnego, ustawodawca przesądził o ostatecznym odrzuceniu koncepcji szybkoiego uporządkowania sytuacji prawnej w kraju przez recepcję wybranych ustaw obcych, połączoną ewentualnie z nowelizacją, przyjmując drogę dłuższą, tj. unifikacji i kodyfikacji prawa¹. Sejm Ustawodawczy zaakceptował w ten sposób

¹ W recepcji i nowelizacji niektórzy widzieli początkowo alternatywę dla kodyfikacji prawa (A. Parczewski, *O powołaniu naszego czasu do uchwalenia jednolitego kodeksu cywilnego w Polsce, referat na VI Zjazd Prawników i Ekonomistów Polskich*, Warszawa 1920; *idem*, *Uwagi nad kodyfikacją prawa cywilnego w Polsce*, „Rocznik Prawniczy Wileński” 1, 1925, s. 68–69; *idem*, *Z powodu recenzji pierwszego „Rocznika Prawniczego Wileńskiego”* w „Gazecie Sądowej Warszawskiej”, „Rocznik Prawniczy Wileński” 2, 1928, s. 571–573; J. Bekerman, *Czy kodeks, czy nowele?*, „Gazeta Sądowa Warszawska” (dalej jako: GSW) 1920, nr 7, s. 49–50; *idem*, *Dwa poglądy*, „Palestra” 1927, nr 11, s. 476; J. Przeworski, *Nowelizacja, czy wyczekiwanie nowej kodyfikacji*, „Palestra” 1924, nr 6–7, s. 329; K. Głębocki, *O potrzebie wprowadzenia na Kresy Wschodnie kodeksu cywilnego obowiązującego w b. Kongresówce*, GSW 1923, nr 35–38, s. 309 n.; *idem*, *Inauguracja prac nad zjednoczeniem prywatno-prawnym województw wschodnich z byłym Królestwem Kongresowym*, GSW 1924, nr 10 i 11; J. Glass, *Problemat ustawodawstwa cywilnego w województwach wschodnich*, GSW 1924, nr 22, 23, 24; A. Bobkowski, *Festina lente!*, GSW 1927, nr 41, s. 565; Z. Sitnicki, *Kodyfikacja a unifikacja*, „Przegląd Sądowy” 1929, nr 4, s. 57). Jednak, zwłaszcza w środowisku cywi-

rozwiązanie zapewniające większą trwałość przygotowywanych aktów prawnych i dał wyraz potrzebie stworzenia polskiego ustawodawstwa, a więc takiego, które możliwie najlepiej odpowiadałoby psychice narodu i jednocześnie zapewniałoby lepsze ich dostosowanie do aktualnych wymogów oraz warunków życia, do ówczesnych tendencji rozwojowych w prawie². W ścisłym związku z taką decyzją pozostawało utrzymanie w mocy na okres przejściowy wszystkich pozaborowych systemów prawnych³, traktowanych jednak odtąd nie jako prawo obce, ale jako dzielnicowe prawo polskie, choć — ściśle ujmując — dzielnic już w Polsce nie było, a jedynie pewne obszary prawne o odrębnym ustawodawstwie. Uprawnione organy, czyli parlament i rząd, na podstawie projektów przygotowywanych przede wszystkim przez Komisję Kodyfikacyjną oraz aparat legislacyjny rządu, miały dokonywać w tym pozaborowym ustawodawstwie uznanych za stosowne zmian, zanim nie zostanie ono zastąpione etapami przez ujednolicone prawo polskie⁴.

listów polskich, ale nie tylko, próby częściowej lub całkowitej recepcji obcych regulacji prawnych spotkały się ze stanowczym sprzeciwem większości prawników (z wywodami A. Parczewskiego polemizował S. Posner, natomiast A. Bobkowskiemu odpowiedzieli E.S. Rappaport i J.S. Langrod); S. Posner, *Recenzja R. I Rocznika Prawniczego Wileńskiego*, GSW 1926, nr 2. Na to z kolei zareplikował E.S. Rappaport, *Czy kodyfikacja prawa cywilnego i karnego jest na czasie? (z powodu artykułu p. Adama Bobkowskiego)*, GSW 1927, nr 41, s. 565–566; J.S. Langrod, *O kodyfikację w Polsce (z powodu artykułu p. Adama Bobkowskiego)*, GSW 1927, nr 48, s. 665–669). Nie znalazła także poparcia koncepcja prof. Franciszka Bossowskiego, by za punkt wyjścia wziąć aspekt gospodarczy. Bossowski generalnie był zwolennikiem kodyfikacji, ale w pierwszej fazie prac proponował porzucenie na usunięciu odmienności uniemożliwiających konsolidację gospodarczą państwa (F. Bossowski, *O naszych najbliższych zadaniach ustawodawczych*, „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” (dalej jako: KPCiK) 1919, z. 1, s. 124); zob. też *VI Zjazd Prawników i Ekonomistów*, Warszawa 1920; *Pamiętnik I (VIII) Zjazdu Prawników Polskich w Wilnie 8–10 VI 1924*, red. A. Parczewski, F. Bossowski, Wilno 1924, s. 122; *Sprawozdanie Prezydenta Komisji Kodyfikacyjnej, prof. dr Ksaw. Fr. Fiericha, na posiedzeniu połączonych Komisji Prawniczych Sejmu i Senatu Rzplitej w dn. 31 stycznia 1924, cz. I*, GSW 1924, nr 7, s. 88; S. Car, *Pilne zadania prawnictwa*, Warszawa 1918, s. 12–13; Z. Radwański, *Kształtowanie się polskiego systemu prawnego w pierwszych latach II Rzeczypospolitej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” (dalej jako: CPH) 21, 1969, z. 1, s. 34–35, 67–68; A. Lityński, *Wydział Karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej. Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*, Katowice 1991, s. 18 n.

² Szeroko o tych zagadnieniach kodyfikacyjnych L. Górnicki, *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000, s. 12–59 i tam podana literatura.

³ W zakresie prawa cywilnego materialnego i prawa handlowego obowiązywało, jak wiadomo, aż pięć systemów: ustawodawstwo polsko-francuskie lub francuskie (prawo handlowe) na ziemiach centralnych, ustawodawstwo rosyjskie na ziemiach wschodnich, prawo niemieckie na ziemiach zachodnich, wreszcie prawo austriackie i prawo węgierskie na ziemiach południowych.

⁴ Zasadę utrzymywania z koniecznymi zmianami pozaborowych ustawodawstw zastosowano już w stosunku do aktów prawnych wydanych przez władze tymczasowe na ziemiach polskich. Taki punkt wyjścia przyjmowały pierwsze polskie organy, m.in. Tymczasowy Komitet Rządzący z siedzibą we Lwowie, w rozporządzeniu z dnia 29 listopada 1918 r. (Orzecznictwo Sądów Polskich 1921 I.267). Zastrzegano, że przepisy sprzeczne z racją stanu państwa polskiego przestają obowiązywać z chwilą przejścia danych terytoriów pod panowanie polskie. W latach 1921–1922 Rada Ministrów upoważniona została do znoszenia ustaw i rozporządzeń działających na niekorzyść jednostek bądź

Zagadnienie kodyfikacji prawa cywilnego i handlowego w II RP rozpatruję tu w aspekcie pogranicza systemów prawnych, w szczególności pozaborowych, w pracach kodyfikacyjnych i wynikających z tego konsekwencji. Problematyka „pogranicza” jest przedmiotem badań wielu dyscyplin naukowych, w związku z czym ma charakter interdyscyplinarny. Już sam ten fakt pociąga za sobą to, że „pogranicze” stanowi pojęcie nieprecyzyjne, uwikłane w wielość kontekstów. Jest ono wieloznaczne i wieloaspektowe. Termin ten występuje przede wszystkim w kontekście geograficznym, społecznym i kulturowym, z których z kolei wyrasta rozumienie pogranicza jako kategorii antropologicznej⁵.

Niniejsze rozważania sytuują się w aspekcie przenikania się systemów prawnych, w pierwszej kolejności pozaborowych, a także metody kodyfikacji prawa oraz stylów myślenia prawniczego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej II RP. Nie kładę tutaj nacisku na opozycję: centrum i pogranicze, w znaczeniu istniejącego wtedy zróżnicowania stanu prawnego na Śląsku Cieszyńskim, na Górnym Śląsku oraz w województwie śląskim w porównaniu z ustawodawstwem ogólnopaństwowym. Nie interesuje mnie tu ponadto kwestia pogranicza prawa i innych dziedzin życia, ani też zagadnienie pogranicza pomiędzy poszczególnymi działami prawa w procesie kodyfikacji prawa w niepodległej Polsce. Chciałbym natomiast wska-

grup z tytułu pochodzenia, religii czy narodowości, czy też uprzywilejowujących je z tych powodów. Zob. ustawę z dnia 4 lutego 1921 r. (Dz.U. RP Nr 16, poz. 93) dotyczącą ziem przyłączonych na podstawie umowy o preliminacyjnym pokoju w Rydze; ustawę z dnia 26 października 1921 r. (Dz.U. RP Nr 89, poz. 657) dotyczącą Spisza i Orawy; ustawę z dnia 6 kwietnia 1922 r. (Dz.U. RP Nr 26, poz. 213) dotyczącą Ziemi Wileńskiej; rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 26 marca 1927 (Dz.U. RP Nr 31, poz. 258) o unormowaniu stanu prawnego w województwach: wileńskim, nowogródzkim, poleskim i wołyńskim oraz powiatach: grodzieńskim, wołkowyskim, białostockim, bielskim i sokólskim województwa białostockiego; zob. także zwłaszcza art. 2 i 42 ustawy konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny województwa śląskiego (Dz.U. RP Nr 73, poz. 497), w brzmieniu nadanym przez art. 1 i 2 ustawy z dnia 30 lipca 1921 r. (Dz.U. RP Nr 69, poz. 449) i ustawy z dnia 18 października 1921 r. (Dz.U. RP Nr 85, poz. 608); z kolei utrzymanie w mocy niektórych ustaw niemieckich na terenie Górnego Śląska było konieczne ze względu na postanowienie art. 1 § 3 Górnośląskiej Konwencji Genewskiej Polsko-Niemieckiej z dnia 15 maja 1922 (Dz.U. RP Nr 44, poz. 370 i 371, załącznik zawiera polski tekst) oraz ustawy z dnia 8 czerwca 1922 r., wraz z dołączoną deklaracją (Dz.U. RP Nr 45, poz. 376 i 377). Konstytucja RP z dnia 17 marca 1921 r. wyraźnie przesądzała, że wszystkie przepisy i urządzenia prawne muszą najpóźniej w ciągu roku zostać uzgodnione z jej postanowieniami (art. 126). Natomiast wyrok Najwyższego Trybunału Administracyjnego z dnia 23 października 1925 r. potwierdzał zasadę, że utraciły swą moc wszelkie przepisy sprzeczne z polską racją stanu (L.Rej. 1547/23). Tak więc uznawano, iż niejako automatycznie nie obowiązują postanowienia wymieniające języki państw zaborowych jako urzędowe, określające ich terytorium, postanowienia, które przeciwstawiały sobie obywatele tychże państw i cudzoziemców, postanowienia władz rosyjskich o konfiskacie majątków za udział w powstaniach i tym podobne przepisy. W późniejszych latach raz jeszcze parlament zniósł przepisy wyjątkowe związane z pochodzeniem, religią, rasą lub językiem (Dz.U. RP 1931 Nr 31, poz. 214). Mimo oczywistych swych zalet były to jednak rozwiązania niewystarczające i tak też je przyjmowano — tylko do chwili, gdy prawo w danej dziedzinie zostanie zunifikowane i skodyfikowane.

⁵ B.A. Orłowska, *Czym jest pogranicze. Kwestie definicyjne*, [w:] *Kultura pogranicza. Pogranicze kultur*, red. A. Bobryk, Siedlce-Pułtusk 2005, s. 7–10.

zać, że współistnienie kilku pozaborowych systemów prawnych w efekcie skłaniało naszych kodyfikatorów do prowadzenia rozległych studiów prawnoporównawczych. Konsekwencją tego było z kolei sięgnięcie w procesie kodyfikowania prawa także do innych europejskich, a nawet światowych systemów.

Z pojęciem „pogranicze” nierozzerwalnie wiąże się „granica” jako specyficzny pomost łączący, w tym wypadku przenikające się w pracy kodyfikacyjnej, rozmaite systemy prawne. Podejmę próbę wykazania, że na ten wypracowany przez Komisję Kodyfikacyjną wspólny mianownik składało się w pierwszej kolejności ustawodawstwo pozaborowe, uzupełniając zaś inne systemy prawne, natomiast czynnikiem spajającym była polska, oryginalna myśl prawnicza. Wyjdę od założeń ogólnych, a następnie ocenię ich realizację w procesie kodyfikacji materialnego prawa cywilnego i handlowego, a więc z pominięciem przepisów proceduralnych⁶.

Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej przyjęła własne, szczegółowe założenia dotyczące tzw. „wielkiej kodyfikacji”, w tym prawa cywilnego i handlowego, zgodne oczywiście z wolą polityczno-prawną władz polskich. I tak:

Po pierwsze, już w 1919 r., za własnym kodeksem cywilnym opowiedziały się podczas obrad i w podjętych uchwałach poszczególne Sekcje Wydziału Cywilnego⁷. Sekcja Prawa Cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej, której prezydował Władysław Leopold Jaworski, postanowiła, co miało miejsce w listopadzie tegoż roku, równocześnie przystąpić do pracy nad całym prawem cywilnym. Ambicjonalne względy nie pozwalały rozciągnąć jednego z systemów na terytorium całego państwa, oznaczałoby to bowiem wywyższenie jednej dzielnicy nad pozostałymi.

Po drugie, nowo tworzone prawo miało być zgodne z duchem narodu, z jego psychiką i potrzebami⁸. Na VI Zjeździe Prawników i Ekonomistów w Warszawie,

⁶ W odniesieniu do procedury cywilnej zob. zwłaszcza: A. Stawarska-Rippel, *Elementy prywatne i publiczne w procesie cywilnym w świetle prac kodyfikacyjnych w Polsce (1918–1964). Studium historycznoprawne*, Katowice 2015; A. Stawarska-Rippel, *Poznanie prawdy w procedurze cywilnej w świetle prac sekcji postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej II RP*, „Z Dziejów Prawa” 2, 2009, s. 127–144; A. Stawarska-Rippel, *Węgierska procedura cywilna z 1911 r. w pracach sekcji postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej II RP na przykładzie projektu „Tytułu o dowodach” J.J. Litauera*, [w:] *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Ciągwie w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. A. Lityński et al., Katowice-Kraków 2009, s. 645–662; A. Stawarska-Rippel, *Rosyjska procedura cywilna w pracach sekcji postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej II RP na przykładzie projektu „Tytułu o dowodach” J.J. Litauera*, „Z Dziejów Prawa” 3, 2010, s. 79–91; L. Górnicki, *Działalność kodyfikacyjna Józefa Skąpskiego seniora*, [w:] *Józef Skąpski ojciec 1868–1950, Józef Skąpski syn 1921–1998: materiały z posiedzenia naukowego w dniu 13 listopada 2009 r.*, red. R. Majkowska, L. Nowak, Kraków 2014, s. 48–72; zob. też G. Trojanowski, *Procedura cywilna*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939*, red. T. Guz, J. Gluchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013, s. 566–598.

⁷ *Sprawozdanie Prezydenta Komisji Kodyfikacyjnej, prof. dr Ksaw. Fr. Fiericha, na posiedzeniu połączonych Komisji Prawniczych Sejmu i Senatu Rzplitej w dn. 31 stycznia 1924...*, s. 88.

⁸ F.X. Fierich, *Rzut oka na najważniejsze zadania prac kodyfikacyjnych*, KPCiK 2, 1919, s. 457; F.X. Fierich, *Unifikacja ustawodawstwa*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga pamiątkowa*

22 maja 1920 r., na wniosek członka Komisji Kodyfikacyjnej Stanisława Gołąba uchwalono, iż nowy kodeks cywilny powinien być zbudowany na podstawach samodzielnych, zgodnie z istotnymi potrzebami narodu, oczywiście przy uwzględnieniu nowożytnej kultury prawnej. W opinii Zjazdu, wyrażonej na wniosek Tadeusza Bujaka, również członka Komisji Kodyfikacyjnej, pożądane byłoby skodyfikowanie prawa cywilnego w możliwie krótkim czasie, jednak bez ujmy dla gruntowności i pogłębienia prac ustawodawczych. Tę myśl podejmowano w Komisji wielokrotnie, widząc nawet konieczność uwzględnienia w szerokim zakresie praktyki wymiaru sprawiedliwości. Oczywiście konsekwencją przyjęcia tej dewizy stanowiło to, że polski kodeks cywilny będzie wprowadzany w życie częściami⁹.

Po trzecie, ta zgodność prawa z duchem, z psychiką narodu nie oznaczała, że będzie to ustawodawstwo w ścisłym tego słowa znaczeniu narodowe. W Komisji Kodyfikacyjnej nie postulowano prawa narodowego, sięganie zaś do przeszłości uważano za mało realistyczne. Jak wyraził to Fryderyk Zoll jr na uroczystości dziesięciolecia tejże Komisji: „Szukanie dla kodeksu cywilnego dawnych pierwiastków rodzimych polskich, jest niewątpliwie rzeczą ponętną, a nawet ponieważ pożądaną, ale wstrzymałoby o lat wiele kodyfikację”¹⁰. Nacisk na uwzględnienie dawnych praw polskich pochodził raczej spoza Komisji Kodyfikacyjnej. Głównym rzecznikiem tej idei był zasłużony historyk prawa prof. Przemysław Dąbkowski, który w odczycie wygłoszonym 23 maja 1920 r., zamykającym VI Zjazd Prawników i Ekonomistów Polskich w Warszawie, wytykał członkom Komisji Kodyfikacyjnej, iż ich stosunek do dawnego polskiego prawa jest nie tyle nieprzychylny, ile „najkompletniej obojętny”, choć sami przecież kiedyś nad tym prawem pracowali. Postulował równocześnie sięgnięcie do tradycji ludowej i do rodzimej terminologii¹¹. Spośród członków Komisji Kodyfikacyjnej odczyt

1918–1928, Kraków-Warszawa 1928, s. 263; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 1, Warszawa 1920, s. 21, 25; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 11, Warszawa 1929, s. 315; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 12, Warszawa 1929, s. 375; *Komisja Kodyfikacyjna. Dział ogólny*, t. 1, z. 17, Warszawa 1937, s. 28; J. Kaczkowski, *Ustawodawstwo a prawnicy*, GSW 1919, nr 1, s. 4.

⁹ *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 2, Warszawa 1920, s. 71–72; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 13, Warszawa 1930, s. 20; *Różne wiadomości*, GSW 1919, nr 41, s. 403; *VI Zjazd Prawników i Ekonomistów Polskich*, GSW 1920, nr 27, s. 222; S. Gołąb, *Wielka kodyfikacja*, „Przegląd Współczesny” 2, 1923, t. 4, nr 11, s. 196–197; por. też S. Grodziski, *Prace nad kodyfikacją i unifikacją polskiego prawa prywatnego (1919–1947)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” (dalej jako: KPP) 1992, z. 1–4, s. 13. Kilka lat później, w 1924 r., Komisja stanowczo odrzuciła powstałą w trakcie jej obrad myśl wprowadzenia na okres przejściowy austriackiej procedury cywilnej z 1895 r., aż do chwili ukończenia prac nad nowym polskim kodeksem postępowania cywilnego. Przyczyny uniemożliwiające pójście za taką sugestią zreferował jasno prezydent Fierich w: *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 7, Warszawa 1926, s. 182.

¹⁰ *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 13, s. 22.

¹¹ P. Dąbkowski, *Dawne prawo polskie a zadania Komisji Kodyfikacyjnej*, Warszawa 1920, s. 2 oraz *passim*; por. też A. Lityński, *op. cit.*, s. 13.

ten uznał za bardzo interesujący i pouczający bodaj tylko Alfons Parczewski, który jednak ograniczył się poza tym do postulatu spopularyzowania dawnych praw polskich w młodym pokoleniu prawniczym, a nawet wśród ogółu społeczeństwa¹². W całej rozciągłości natomiast poparł Dąbkowskiego inny historyk prawa Jan Adamus, tyle że nie wiadomo, na jakiej podstawie przyjął, iż myśl ta spotkała się „niewątpliwie z należyтым zrozumieniem ze strony tak członków Komisji Kodyfikacyjnej, jak i szerokich kół prawniczych, a może i społecznych”¹³. W ostatnich miesiącach przed wybuchem II wojny światowej Adamus uznał jednak ten postulat za chybiony, oparty na jednostronnie etnologicznym kierunku badań nad historią prawa. Na jego odwrót od tej idei wpłynęło skrajnie nacjonalistyczne potraktowanie problemu przez zwolenników polskiego prawa narodowego¹⁴, skupionych zwłaszcza wokół czasopism „Prawo” oraz „Współczesna Myśl Prawnicza”¹⁵. Warto przypomnieć, że przedstawiciele tego ruchu już na I Ogólnopolskim Kongresie Młodych Prawników w Krakowie w 1932 r., w uchwalonej na wniosek Michała Jerzego Kahla rezolucji, stwierdzali: „W pracy ustawodawczej kierować się należy zasadami zaczerpniętymi z ducha narodu”. Później „młodzi prawnicy” poszli jeszcze dalej, bo mówili, że ustawy winny się opierać na „prawym poczuciu narodowym”. Ta bardzo ekspansywna grupa ostro zaatakowała Komisję Kodyfikacyjną, dyskwalifikując niemal cały jej dorobek, który miał być w jej odczuciu ustawodawstwem obowiązującym w Polsce, a nie ustawodawstwem polskim. Przedmiotem zacieklej ataków stały się później przede wszystkim kodeks zobowiązań z 1933 r. i kodeks handlowy z 1934 r., jako całkowicie podobno nieodpowiadające polskiej psychice oraz warunkom społecznym, gospodarczym i geopolitycznym, co silnie eksponował skrajny odłam tego ruchu¹⁶. Postulowano oparcie przyszłego ustawodawstwa na tradycji piastowskiej, na statutach wiślickich czy — szerzej — na szczepowym prawie słowiańskim, choć

¹² A. Parczewski, *Uwagi nad kodyfikacją...*, s. 53.

¹³ J. Adamus, *W sprawie stosunku prawa ludowego do kodyfikacji prawa prywatnego*, Lwów 1925, s. 3 n.

¹⁴ J. Adamus, *Elementy rodzime i obce w prawie polskim*, „Rocznik Prawniczy Wileński” 10, 1939, s. 360 n.

¹⁵ Nieco bliżej o tym ruchu zob. L. Górnicki, *O wpływie prawa Trzeciej Rzeszy na myśl prawniczą i ustawodawstwo międzywojennej Polski. Stanowiska i oceny prawników polskich (1933–1939)*, „Prawo” 222 (Księga pamiątkowa ku czci Prof. Kazimierza Orzechowskiego), Wrocław 1993, s. 150–154 i tam podana literatura; M. Wojtacki, *Idea prawa narodowego na łamach „Prawa” (1928–1939) i „Współczesnej Myśli Prawniczej” (1935–1939)*, „Historia i Polityka” 2011, nr 6, s. 53–72; zob. też *Budżet Ministerstwa Sprawiedliwości. Przemówienie sprawozdawcy pos. (la) Włodzimierza Szczepańskiego*, „Palestra” 1939, nr 2, s. 292–293.

¹⁶ Z cenionych cywilistów, którzy związani byli z polskim prawem narodowym, gwałtownej krytyce poddawał Komisję Kodyfikacyjną dr E. Muszalski, *O narodowe prawo cywilne*, „Współczesna Myśl Prawnicza” (dalej jako: WMP) 1938, nr 11, s. 45; zob. też m.in.: H. Raczkowski, *Próba syntezy dyskusji nad zagadnieniem prawa narodowego*, „Prawo” 1938, nr 7–8, s. 149 n.; K. Kwieciński, „Młode” i „stare” pokolenie prawnicze, WMP 1938, nr 2, s. 1–4; por. też J. Deresiewicz, *W poszukiwaniu idei*, WMP 1938, nr 2, s. 5–6.

z czasem pojawiała się niekiedy refleksja nad płynącymi stąd trudnościami¹⁷. Komisja Kodyfikacyjna, odpowiadając na zarzuty „młodych” co do braku elementów prapolskich w naszym prawie i lekceważenia poczucia prawnego narodu, stwierdziła, iż niepodobna cofnąć się do przeszłości ze względu na gospodarcze i społeczno-polityczne ograniczenia i że poczucie prawne narodu jest czynnikiem nieuchwytnym, niemogącym stanowić podstawy należytej twórczości prawnej¹⁸.

Po czwarte, Komisja Kodyfikacyjna stanęła na stanowisku umiejętnego korzystania z cudzych wzorców. Przytaczano w związku z tym pamiętne słowa, które na marginesie rozprawy uniwersyteckiej Ignacego Daniłowicza umiejscowił ks. Adam Czartoryski:

Nie ma hańby, przeciwnie, jest powinnością korzystać z doświadczenia drugih, czerpać wszędzie, co jest dobrego i sobie przyswajać poprawy, dodatki, doskonalenia; lecz smutna jest dola narodu, który bez rozbioru, bez rozpoznania, hurtem cudzy kodeks musi przyjąć; to nie może być skutkiem tylko podbicia, lub gnuśnej uległości, lub pochlebstw¹⁹.

Pewien model, nie zawsze możliwy do zrealizowania, stanowiło stworzenie syntezy ustawodawstw pozaborowych i nowszych prądów w prawie²⁰. Chciano w szczególności unikać rozwiązań radykalnych, jednostronnie eksponujących pewien system czy model prawa, aby nie doprowadzać do zbyt daleko idących wstrząsów w poszczególnych tzw. dzielnicach państwa.

Po piąte, musiano przy tym uwzględnić i to, że kodyfikacje obce Polacy postrzegali jako symbol panowania zaborców. Nie odpowiadały one ponadto ich aspiracjom, nie uwzględniały indywidualnych właściwości narodu polskiego, wytworzyły odmienne przyzwyczajenia i poczucie prawa, stanowiąc utrudnienie dla pełnej integracji społeczeństwa. Nauka prawa przeżywała podobne problemy, gdyż jej rozwój opierał się aż na czterech systemach prawnych: niemieckim, austriackim, francuskim i rosyjskim. Żaden z ośrodków rodzimej myśli prawniczej nie

¹⁷ Tak w pismach programowych, jak na zjazdach młodych prawników, propagowano wiele haseł, np. to, iż trzeba porzucić naukę prawa rzymskiego, bo liczy się ono z jednostką jako taką, że kryterium udzielania praw jednostkom powinna stanowić korzyść wspólnoty, że XIX-wieczny mit równości wobec prawa musi zostać odrzucony bezpowrotnie, że prawo ma eksponować jednostki najlepsze, że powinno ono mieć jedną myśl przewodnią, jedną ideę, że ważnym zadaniem prawa jest zabezpieczenie interesów polskich średnich i drobnych kupców, rzemieślników, przede wszystkim zaś robotników i włościan.

¹⁸ K. Fleszyński, *O polskie prawo narodowe*, „Głos Sądownictwa” 1938, nr 3, s. 177; szerzej L. Górnicki, *O wpływie prawa Trzeciej Rzeszy na myśl prawniczą i ustawodawstwo międzywojennej Polski...*, s. 150–154 i tam podana literatura; zob. też *Budżet Ministerstwa Sprawiedliwości. Przemówienie sprawozdawcy pos. (Ia) Włodzimierza Szczepańskiego...*, s. 292–293.

¹⁹ J. Kaczkowski, *op. cit.*, s. 3. W krótszym fragmencie słowa te cytował też F.X. Fierich, *Rzut oka...*, s. 457–458.

²⁰ F. Zoll jr na uroczystej akademii poświęconej dziesięcioleciu Komisji stwierdzał, że chodzić będzie na ogół — nie mówiąc o wyjątkach — o skodyfikowanie w jednej ustawie tych rozwiązań prawodawczych, które już na ziemiach polskich obowiązują, jeśli ich treść nie wykazuje istotnych odchyśleń. Tam zaś, gdzie różnice są istotne, wybierać należy drogi najlepsze, ale wypróbowane — *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 13..., s. 22.

mógł w okresie zaborów zdobyć dominującą, trwałą pozycję. Podziały te nie zniknęły i odbiły się bardzo mocno na działalności Komisji Kodyfikacyjnej II RP²¹.

Należało w tych uwarunkowaniach mądrze korzystać z doświadczeń innych, pozostawiając to, co miało istotną wartość i stanowiło ogólnoludzki dorobek. Polska nie mogła zresztą występować na arenie międzynarodowej jako kraj odosobniony, gdyż była związana poprzez umowy i traktaty międzynarodowe z innymi państwami²².

Po szóste, uwzględnianie przez polskich kodyfikatorów pozaborowych oraz innych światowych ustawodawstw, jak też najnowszych zdobyczy nauki prawa i orzecznictwa, nie miało prowadzić do stworzenia jedynie zwykłej kompilacji, ale nowych, oryginalnych rozwiązań. Jak wysoko mierzono, świadczą słowa członka Komisji Kodyfikacyjnej Karola Lutostańskiego: „Dorobek nasz prawodawczy powinien być dorobkiem ogólnoludzkim, prawodawstwo polskie powinno być nowym etapem w rozwoju myśli ludzkiej, istotnym wkładem do ogólnej skarbnicy ludzkiego dobra”²³. Kodyfikаторzy dbali zwłaszcza o to, aby oprócz odzwierciedlenia w prawie aktualnych uwarunkowań społecznych i gospodarczych także „przezornym okiem spojrzeć i w przyszłość”, jak mawiał Franciszek Xawery Fierich, to znaczy dać wyraz jego przewidywanym tendencjom rozwojowym²⁴.

Założenia te realizowano, aczkolwiek w różnym stopniu, w przygotowywanych projektach aktów prawnych z zakresu prawa cywilnego i handlowego.

2. Prawo cywilne

2.1. Kodeks zobowiązań

Kodeks zobowiązań, którego głównymi twórcami byli trzej wybitni prawnicy, członkowie Komisji Kodyfikacyjnej: Ernest Till, profesor UJK we Lwowie, jego uczeń Roman Longchamps de Berier, również profesor Uniwersytetu Lwowskiego, oraz dr Ludwik Domański, adwokat i wykładowca Wolnej Wszechnicy Polskiej

²¹ Zob. S. Car, *op. cit.*, s. 10; F.X. Fierich, *Rzut oka...*, s. 456; Z. Radwański, *op. cit.*, s. 31; M. Pietrzak, *Z problematyki kodyfikacji prawa w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Partykularyzm a unifikacja prawa w Polsce (XV–XX w.)*, red. T. Maciejewski, Gdańsk 1994, s. 61; S. Grodziski, *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej*, CPH 1981, z. 1, s. 47.

²² S. Gołąb, *op. cit.*, s. 193 i 194; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 1, s. 17, 26, 31; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 12, s. 375; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 13, s. 9.

²³ *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 1, s. 26.

²⁴ F.X. Fierich, *Rzut oka...*, s. 458, i *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 1, s. 15; por. Z. Radwański, *op. cit.*, s. 39 i 40.

w Warszawie²⁵, należy do najważniejszych osiągnięć kodyfikacyjnych XX w. w Polsce²⁶. Wszedł w życie na mocy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r., obowiązywał natomiast od 1 lipca 1934 r. (Dz.U. RP Nr 82, poz. 598 i sprost. Dz.U. RP z 1934 r., Nr 54, poz. 492, zmiany: Dz.U. RP z 1934 r., Nr 59, poz. 509 i Dz.U. RP z 1939 r., Nr 84, poz. 538), utracił zaś swą moc wraz z wprowadzeniem w życie kodeksu cywilnego z 23 kwietnia 1964 r., który wszak w księdze dotyczącej zobowiązań wiele skorzystał ze swojego poprzednika²⁷.

²⁵ Z innych członków Komisji Kodyfikacyjnej największy wpływ na kształt kodeksu miał adwokat i zastępca profesora prawa cywilnego w Uniwersytecie Warszawskim Henryk Konic.

²⁶ Co do analizy dziejów, koncepcji oraz instytucji tego kodeksu zob. L. Górnicki, *Prawo cywilne...*, s. 397–462; L. Górnicki, *Metoda opracowania i koncepcja kodeksu zobowiązań z 1934 roku*, „Prawo” 305, Wrocław 2008, s. 79–94; L. Górnicki, *Zasada uspołecznienia pewnych stosunków umownych w kodeksie zobowiązań z 1933 roku*, [w:] *Zasady prawne w dziejach prawa publicznego i prywatnego*, red. M. Podkowski, Wrocław 2015, s. 153–169; L. Górnicki, *Wpływ obcych ustawodawstw i doktryny prawa na polską kodyfikację prawa prywatnego w II RP*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Towarzystwo Biblioteki Słuchaczy Prawa. Zeszyty Prawnicze” 13 (Korzenie i tradycje współczesnego prawa cywilnego w zjednoczonej Europie, red. A. Karabowicz, M. Stus), Kraków 2005, s. 63–67; A. Stawarska-Rippel, *Kodeks zobowiązań w pierwszych latach Polski Ludowej*, KPP 2004, z. 3, s. 697–716; A. Falkowska [A. Moszyńska], *Wpływ praw obcych na kodeks zobowiązań z 1933 r. na podstawie wybranych instytucji prawa obligacyjnego*, „Zeszyty Prawnicze TBSP UJ” 2005, nr 13, s. 79–86; A. Falkowska [A. Moszyńska], *Regulacja w zakresie odpowiedzialności sprzedawcy z tytułu rękojmi za wady i braki przedmiotu świadczenia w austriackim kodeksie cywilnym z 1811 r. (ABGB) oraz jej wpływ na przepisy kodeksu zobowiązań z 1933 r.*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Suwalsko-Mazurskiej im. Papieża Jana Pawła II w Suwałkach” 2006, nr 14, s. 57–73; A. Falkowska [A. Moszyńska], *Szwajcarski kodeks zobowiązań w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Studia Iuridica Toruniensia” 4, Toruń 2008, s. 57–67; A. Falkowska [A. Moszyńska], *W kierunku wspólnego kodeksu zobowiązań — projekt francusko-włoski z 1927 r.*, [w:] *Koncepcje integracji w Europie w XX i XXI wieku. Prawo i stosunki międzynarodowe*, red. D. Bunikowski, R. Musiałkiewicz, Toruń 2008, s. 143–147; A. Falkowska [A. Moszyńska], *O pracach kodyfikacyjnych słów kilka. Prace nad kształtem instytucji rękojmi w kodeksie zobowiązań*, [w:] *Świat, Europa, mała ojczyzna. Studia ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Grodzkiemu w 80-lecie urodzin*, red. M. Małecki, Bielsko-Biała 2009, s. 609–625; A. Falkowska [A. Moszyńska], *Odpowiedzialność sprzedawcy z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy*, Warszawa 2010, s. 77 n.; A. Moszyńska, *Międzynarodowe ujednolicanie prawa zobowiązań w okresie międzywojennym*, „Studia Iuridica Thoruniensia” 11, 2012 (Publikacja dedykowana Profesorowi Ryszardowi Łaszewskiemu z okazji siedemdziesięciolecia urodzin i pięćdziesięciolecia pracy naukowej), s. 129–145; J.S. Petraniuk, *Charakterystyka polskiego prawa zobowiązań okresu II Rzeczypospolitej*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939...*, s. 406–455.

²⁷ Dz.U. RP Nr 82, poz. 598 i sprost. Dz.U. RP z 1934 r., Nr 54, poz. 492, zmiany: Dz.U. RP z 1934 r., Nr 59, poz. 509 i Dz.U. RP z 1939 r., Nr 84, poz. 538. Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 1934 r. (Dz.U. RP Nr 54, poz. 492) dokonało sprostowania błędów w art. 119 k.z. oraz w art. XXII § 2 przepisów wprowadzających k.z. Rozporządzenie z dnia 12 czerwca 1934 r. o wierzytelnościach w walutach zagranicznych (Dz.U. RP Nr 59, poz. 509, art. 38 ust. 3) zawiesiło moc obowiązującą art. 211 i 437 k.z. Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z 30 sierpnia 1939 (Dz.U. RP Nr 84, poz. 538) nadał art. 458 § 2 k.z. nowe brzmienie i dodał do art. X przepisów wprowadzających § 3. Ponadto należy dodać, iż dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 18 listopada 1938 r. (Dz.U. RP Nr 89, poz. 604, art. 1 pkt 3 i 4) rozciągnął moc obowiązującą k.z. i przepisów wprowadzających k.z. na odzyskane ziemie Śląska Cieszyńskiego.

Kodeks zobowiązań w sposób wręcz modelowy realizował ową ideę „pogranicza”, łącząc w sobie elementy systemu romańskiego i germańskiego. W pracach swych kodyfikatorzy, oprócz innych jeszcze inspiracji²⁸, sięgnęli w szczególności po doświadczenia szwajcarskie, nie tylko dlatego, że uchwalenie prawa zobowiązań wyprzedziło tam znacznie wejście w życie całości kodeksu cywilnego, ale i z tej przyczyny, że prawo to powstawało ewolucyjnie i znalazły się w nim pierwiastki przeciwnych nawet systemów ustawodawczych. Wyraźnie wskazał na to Longchamps de Berier: „Wzorem było w tym względzie dla autorów projektu prawo obligacyjne szwajcarskie, które łączy w sobie elementy prawa francuskiego i niemieckiego, w doskonałą całość stopione”²⁹. Jednak wzorzec ten nie przeważał, kodeks zobowiązań stanowił bowiem wypadkową różnych wpływów wywodzących się z ustawodawstw pozaborowych i obcej nauki prawa, jak też oryginalnych rodzimych rozwiązań. Kodyfikatorzy polscy wybrali świadomie, ze względów praktycznych, drogę ewolucyjną, nie chcąc tworzyć od podstaw zupełnie nowego prawa, ale

²⁸ Francusko-włoski projekt kodeksu zobowiązań i umów, opracowany przez Komitet Zjednoczenia Ustawodawczego Narodów Sprzymierzonych i Zaprzyjaźnionych (*Comité pour l'union législative entre les nations alliées et amies*), w ostatecznej wersji z października 1927 r., a także we wcześniejszych wersjach. Podsekcja części ogólnej kodeksu cywilnego oraz zobowiązań na posiedzeniu 17 kwietnia 1929 r. podjęła uchwałę o szerokim uwzględnieniu w pracach nad kodeksem zobowiązań najnowszej redakcji francusko-włoskiego projektu kodeksu zobowiązań i umów. Ten ostatni projekt, pozwalający na uwzględnienie najnowszych prądów w nauce prawa cywilnego, służyć więc miał Podkomisji jako źródło pomocnicze, przy czym nie oznaczało to jej skrópowania co do ostatecznego układu kodeksu zobowiązań. Poparcie dla tego projektu wyrażał — z zastrzeżeniami — jeden z wcześniejszych referentów kodeksu zobowiązań, prof. Uniwersytetu Warszawskiego, Ignacy Koschembahr-Łyskowski. W 1926 r. porozumiał się on z francusko-włoskim komitetem przygotowującym od 1916 r. wspólny projekt kodeksu zobowiązań, w celu wzajemnej wymiany doświadczeń pomiędzy tym komitetem a polską Podsekcją. Nawiązał też osobiste kontakty z głównymi autorami projektu francusko-włoskiego, wybitnymi europejskimi uczonymi — włoskim romanistą i cywiliistą, profesorem Uniwersytetu w Rzymie Vittorio Scialoją oraz francuskim cywiliistą, profesorem Uniwersytetu w Paryżu Henri Capitantem. Z ostatnim z wymienionych Łyskowski w okresie wakacji letnich 1926 r. odbył wiele konferencji osobistych, w trakcie których prawnicy ci przedyskutowali wspólnie cały projekt francusko-włoski. Z uwagi na istniejące różnice co do ideowych założeń tego projektu Łyskowski opracował nawet jego kontrprojekt i przedłożył go wskazanemu komitetowi francusko-włoskiemu, ten zaś uwzględnił częściowo koncepcje, których bronił polski uczony. Otdąd Podsekcja pozostawała w stałym kontakcie z tymże komitetem; zob. *Projekt kodeksu francusko-włoskiego zobowiązań i umów. Tekst ostateczny przyjęty w Paryżu w październiku 1927 r.*, przeł. J. Wasilkowski, [dodatek do:] GSW 1929, nr 15–16, 21–26, 35–45.

²⁹ R. Longchamps de Berier, *Zasada wolności umów w projektach polskiego prawa o zobowiązaniach*, Lwów 1930, s. 3; zob. *ibidem* (s. 1 i 5) na temat wskazanych powyżej powodów wprowadzenia osobnego kodeksu zobowiązań w Polsce; R. Longchamps de Berier, *Zjednoczenie prawa obligacyjnego w państwach słowiańskich. Referat na I Zjazd Prawników Państw Słowiańskich w Bratysławie*, „Przegląd Prawa i Administracji” (dalej jako: PPIA) 1933, s. 168; R. Longchamps de Berier, *Zobowiązania*, wyd. 3, Poznań 1948, s. 3; Z. Nagórski, *Codification of civil law in Poland (1918–1939)*, [w:] *Studies in Polish and Comparative Law*, London 1945, s. 58–59; zob. również: *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział Ogólny*, t. 1, z. 17, s. 5; *Różne wiadomości*, GSW 1933, nr 45, s. 721.

znaleźć takie rozwiązania, które by nie wywołały zbyt wielkich wstrząsów w poszczególnych dzielnicach państwa. Jak tłumaczył współreferent kodeksu Domański, Podkomisja prawa zobowiązań Komisji Kodyfikacyjnej stanęła na stanowisku, że

kodeks zobowiązań jest przede wszystkim ustawą unifikacyjną, syntezą przepisów kodeksowych, obowiązujących na terenie Państwa Polskiego, a więc kodeksów cywilnych: niemieckiego, austriackiego, francuskiego i rosyjskiego, zaliczanych do różnych systemów³⁰.

Sama istota, duch kodeksu opierały się głównie na przesłankach ustawodawstw romańskich, z zastrzeżeniem jednak zmian wynikających z uwzględnienia nurtu tzw. socjalizacji prawa zobowiązań. Dążenie do zachowania równowagi pomiędzy kodeksem Napoleona a francusko-włoskim projektem kodeksu zobowiązań i umów z jednej strony, z drugiej natomiast zwłaszcza z prawem szwajcarskim i niemieckim widoczne było przede wszystkim w części ogólnej kodeksu, którą współtworzył Domański. Natomiast część szczegółowa kodeksu, którą przygotował w większości sam Longchamps de Berier, przy pewnym udziale Tilla, wykazywała o wiele wyraźniejsze inspiracje systemem germańskim. Nawet jednak w sytuacjach, gdy przyjmowano rozwiązanie germańskie, redaktorzy kodeksu nawiązywali raczej do szwajcarskiego prawa o zobowiązaniach³¹, lżejszego i lepiej napisanego, niż do *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB), niemieckiego kodeksu cywilnego z 1896 r.

Konieczność przyjęcia kompromisowych rozwiązań spowodowała, że kodeks zobowiązań w swym układzie wewnętrznym nie oparł się ani na systemie przedmiotowym, tj. na heteronomii woli podmiotu prawa w stosunkach prywatnoprawnych, ani na systemie podmiotowym, czyli autonomii woli stron stosunku cywilnoprawnego, ale na systemie mieszanym, w odwrotnej jednak wersji niż proponował to współreferent Domański, a mianowicie przedmiotowo-podmio-

³⁰ L. Domański, *System kodeksu zobowiązań*, „Nowy Kodeks Zobowiązań” 1934, nr 4, s. 15. Jeszcze przed uchwaleniem projektu kodeksu o takim właśnie stanowisku naszych kodyfikatorów informował na I Zjeździe Prawników Państw Słowiańskich w Bratysławie referent główny Longchamps de Berier: „zwyciężył jedyny, moim zdaniem, słuszny pogląd, że polski kodeks zobowiązań powinien być etapem rozwojowym prawa, dotychczas na ziemiach polskich obowiązującego, a zatem pewnego rodzaju kompromisem między systemami kodeksu Napoleona, austriackiego i niemieckiego tak, aby można go wprowadzić bez wielkich trudności we wszystkich dzielnicach państwa i aby żadna nie miała wrażenia, że jej się narzuca prawo innej dzielnicy. Ten sam system zastosowano w Polsce z innymi, już ogłoszonymi kodeksami, jak kodeks karny i kodeks postępowania karnego, kodeks postępowania cywilnego, prawo o ustroju sądów itd.” — R. Longchamps de Berier, *Zjednoczenie prawa obligacyjnego w państwach słowiańskich...*, s. 172.

³¹ Ten akt normatywny, uwzględniany przez polskich kodyfikatorów w redakcji z 30 marca 1911 r., w wersji francuskiej nazywano kodeksem zobowiązań (*Code des obligations*), podczas gdy w równorzędnej z francuską (i włoską) wersji niemieckiej — prawem zobowiązań (*Obligationenrecht*). Z formalnego punktu widzenia prawo o zobowiązaniach stanowiło wyodrębnioną redakcyjnie, posiadającą własną numerację artykułów, ostatnią, piątą księgę ZGB (*Schweizerisches Zivilgesetzbuch*, *Code civil suisse*, *Codice Civile svizzero*), aczkolwiek i doktryna, i praktyka nadawały mu samodzielny charakter.

towej³². Pierwiastek przedmiotowy zdecydowanie przy tym przeważał nad podmiotowym w konstrukcji prawnej poszczególnych instytucji prawa zobowiązań. Zresztą, nawet jeśli weźmiemy pod uwagę samą strukturę przepisów, to miały one na ogół charakter dyspozycji przedmiotowych. Rozpoczynały się bowiem od zdań podrzędnych, po których następowały zdania główne, ustalające istotne skutki unormowanej w danym przepisie instytucji.

Stanowczo należy podkreślić, iż rozwiązania pochodzące z obcych systemów prawnych nie zostały recypowane wprost do kodeksu zobowiązań, lecz dopiero po stwierdzeniu, że nie są one sprzeczne z potrzebami współczesnego życia, z układem stosunków społecznych i z obrotem gospodarczym. Kodeks zobowiązań cechowała w związku z powyższym odpowiednia elastyczność konstrukcji jurystycznych, tak aby nie wiązały się one rygorystycznie z pojęciami żadnego z ustawodawstw dzielnicowych. W efekcie powstało dzieło o znacznej wartości, rozwijające twórczo myśli zawarte w szwajcarskim prawie obligacyjnym, w niemieckim kodeksie cywilnym i we francusko-włoskim projekcie kodeksu zobowiązań i umów³³. Z tej wielkiej syntezy ustawodawstw dzielnicowych oraz nowszych europejskich kodeksów i projektów wyłonił się oryginalny, nowoczesny polski kodeks zobowiązań.

³² Systemy te odzwierciedlały zadania i cele stawiane kodeksowi cywilnemu. Dwa z tych systemów, reprezentowane przez kodeksy francuski i niemiecki, miały charakter modelowy. System podmiotowy, zastosowany w KN, opierał się na zasadzie autonomii woli stron stosunku cywilnoprawnego jako na najważniejszym, wyróżniającym elemencie. Polegał on na konsekwentnym przeprowadzeniu idei wolności indywidualnej jako prawa natury, którego żadna władza nie może nadawać, ma jednak obowiązek tych wartości bronić. Oznaczało to możliwość rządzenia się w sferze prawnej przez zdolną do czynności prawnych jednostkę zgodnie z jej upodobaniami, pragnieniami i celami osobistymi, pod warunkiem przestrzegania pewnych zasad współżycia, obowiązujących w stosunkach prawnych z innymi osobami i w stosunku do rzeczy. System przedmiotowy natomiast, który chciał zapobiec przesadnemu indywidualizmowi oraz liberalizmowi systemu podmiotowego, rozpowszechniony przez BGB, znajdował swą podstawę w uznaniu w stosunkach cywilnoprawnych zasady heteronomii woli, a więc wtórnego stanowienia woli przez jednostki, zależnego od woli ustawodawcy. Wolność osobista i majątkowa nie były tu prawem naturalnym, lecz prawem pochodnym, dozwolonym w zakresie i w granicach określonych przez ustawę. Z kolei system mieszany, podmiotowo-przedmiotowy, zastosowany m.in. w ZGB, nawiązywał zarówno do elementów romańskich, jak i germańskich. Podmiotowy charakter tego systemu wyrażał się przede wszystkim w prawie osobowym, odrębnym od prawa rodzinnego, a rozwiniętym na zasadach samostanowienia woli. Pierwiastek zaś przedmiotowy dominował w prawie rodzinnym, spadkowym, rzeczowym, a nawet w prawie obligacyjnym, gdzie autonomia woli była w znacznym stopniu skreślana, a nawet w wielu sytuacjach wykluczona.

³³ Traktując prawo obligacyjne jako w pierwszej kolejności prawo obrotu cywilnego, kodeks zobowiązań uwzględnił w stopniu znacznie wyższym niż kodeks niemiecki, czy nawet kodeks szwajcarski, postulaty uspołecznienia prawa zobowiązań, w interesie ogółu, chroniąc słabszych ekonomicznie, korzystał zaś w stopniu większym niż inne kodeksy z przepisów o charakterze bezwzględnie obowiązującym, zwłaszcza w części szczególnej kodeksu.

2.2. Prawo prywatne międzynarodowe

Stworzenie syntezy ustawodawstw pozaborowych nie było natomiast możliwe w zakresie prac nad prawem prywatnym międzydzielnicowym i międzynarodowym, które przygotował przede wszystkim prof. UJ Fryderyk Zoll jr, a współtworzył prof. UJ Michał Rostworowski³⁴. Uzyskały one sankcję ustawodawczą w 1926 r., przy czym parlament obie te dziedziny formalnie od siebie oddzielił³⁵.

Szczególne znaczenie ma ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych (prawo prywatne międzynarodowe), będąca wybitnym osiągnięciem kodyfikacyjnym, wytyczającą drogę innym ustawodawstwom światowym. Twórcy tej ustawy nie mogli się tutaj oprzeć na ustawodawstwie dzielnicowym, bo w większości sytuacji przepisy odnoszące się do prawa prywatnego międzynarodowego były niepełne, rozrzucone w kodeksach cywilnych i innych aktach prawnych. Nawet ustawodawca niemiecki nie zdecydował się na uchwalenie odrębnej ustawy, ale zawarł stosowne przepisy w ustawie wprowadzającej BGB, która zresztą nie zawierała w przedmiotowym zakresie ani uregulowań z zakresu prawa rzeczowego, ani obligacyjnego, ponadto zaś przepisy te miały w większości charakter norm jednostronnych, które określały jedynie granice zastosowania prawa niemieckiego. Od 1926 r. Polska była jednym z nielicznych państw posiadających systematycznie rozbudowywane ustawodawstwo w dziedzinie prawa międzynarodowego prywatnego, dostosowane do wymogów nowoczesnych badań naukowych. Kodyfikatorzy nasi nie mogli również podjąć próby skodyfikowania jakichś zasad rodzimych, bo Polska w okresie przedrozbiorowym nie stworzyła prawa międzynarodowego prywatnego. Oparciem dla nich stały się tym samym najlepsze wzorce zagraniczne, które sami przywoływali w swoim Sprawozdaniu przedłożonym Sejmowi:

główne myśli przewodnie konwencji haskich i uchwał instytutu prawa międzynarodowego prywatnego, zwłaszcza jego uchwał florenckich z 1908 r., dalej projektu belgijskiego, bardzo znamienne-go i ciekawego projektu austriackiego, opracowanego przez wiedeńskie Ministerstwo Sprawiedli-

³⁴ Bliższa charakterystyka historii prac nad ustawami i ogólną koncepcją kodyfikacyjną: L. Górnicki, *Prawo cywilne...*, s. 116–133; L. Górnicki, *Wpływ obcych ustawodawstw i doktryny prawa na polską kodyfikację prawa prywatnego w II RP...*, s. 59–60; L. Górnicki, *Udział Stanisława Wróblewskiego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej nad ustawami o prawie prywatnym międzynarodowym i międzydzielnicowym z 1926 r.*, KPP 2003, z. 2, s. 265–300; L. Górnicki, *Działalność Stanisława Wróblewskiego w Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Stanisław Wróblewski 1868–1938. Materiały z posiedzenia naukowego w dniu 21 listopada 2008 r.*, red. nauk. A. Mączyński, Kraków 2011, s. 83–87 (seria: „W służbie Nauki” 2011, nr 19); L. Górnicki, *Działalność kodyfikacyjna Józefa Skąpskiego seniora...*, s. 74–80; zob. też J. Widło, *Prawo prywatne międzynarodowe i międzydzielnicowe*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939...*, s. 601–631.

³⁵ Uniezależnione od siebie ustawy ogłoszono w Dzienniku Ustaw z dnia 13 października 1926 r. (Dz.U. RP Nr 101, poz. 580 i 581).

wości i zwołaną *ad hoc* w latach 1912 i 1913 komisję, a nade wszystko bogatej literatury zwłaszcza z XX wieku, głównie francuskiej, włoskiej i niemieckiej³⁶.

Jeśli chodzi o naukę prawa, to odwoływano się zwłaszcza do znanej teorii narodowościowej, teorii prawa ojczystego Pascala S. Manciniego, który uważał za element najistotniejszy nie władzę nad terytorium, lecz władzę nad osobami, obywatelami państwa³⁷. Do zwolenników teorii ojczystej w nowszej wersji należał bardzo wysoko ceniony przez Zolla paryski profesor André Weiss³⁸. Pod tym względem polski projekt nie przynosił więc nic nowego, ale z drugiej strony uznać go należy za zupełną nowość, gdyż nie było wtedy w żadnym kraju ustawy tak obszernie i wyczerpująco kodyfikującej prawo międzynarodowe prywatne. Oryginalne elementy odnaleźć można również w konstrukcji tzw. łączników dla zobowiązań³⁹.

Udaną próbę połączenia osiągnięć nauki niemieckiej i francuskiej stanowiła systematyka, zarówno projektu prawa prywatnego międzynarodowego, jak i międzydzielnicowego. Kodyfikatorzy nawiązali tu do teorii pandektowej, ale odchodzącej od układu BGB, który zawierał obszerną część ogólną, a przepisy o prawie rzeczowym umieszczał po zobowiązaniach. Sięgnięto do pewnej wersji teorii pandektowej, stworzonej przez naukę niemiecką XIX w., przyjętej także przez wybitnych cywilistów francuskich, jak Raymond Saleilles oraz Eduard Lambert, i wykładanej na uniwersytetach we Francji⁴⁰.

³⁶ Sprawozdanie Komisji Kodyfikacyjnej, [dołączone do:] *Projekty ustaw w przedmiocie prawa prywatnego międzynarodowego i międzydzielnicowego uchwalone przez Komisję Kodyfikacyjną Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 9 kwietnia 1921 r.*, Kraków 1921, s. 13. Należy dodać, że główny referent, Fryderyk Zoll jr, od początku swej pracy odwoływał się, oprócz wspomnianych konwencji haskich z 1902 i 1905 r., do uchwał Instytutu Prawa Międzynarodowego Prywatnego podjętych we Florencji w 1908 r., belgijskiego projektu z 1913 r., austriackiego projektu z lat 1912–1913, a także do osobistych kontaktów z wybitnymi prawnikami, zwłaszcza z Gustavem Walkerem i z Leo Strisowerem, w austriackim Ministerstwie Sprawiedliwości.

³⁷ Zob. m.in. M. Wojtyna, *Kształtowanie się zasad rządzących formą czynności prawnej w prawie międzynarodowym prywatnym*, Kraków 1969, s. 29; M. Sośniak, [w:] B. Walaszek, M. Sośniak, *Zarys prawa międzynarodowego prywatnego*, Warszawa 1973, s. 29–30.

³⁸ A. Weiss, *Manuel de droit international privé*, wyd. 9, Paris 1925, s. 68.

³⁹ Polscy kodyfikatorzy stworzyli nowy w światowym ustawodawstwie i wyczerpujący system, który Komisja Kodyfikacyjna określiła w swym Sprawozdaniu jako „florencjo-polski”. Przyjęty został przez nią, za wzorem rezolucji florenckiej, system syntetyczny, który godził jednostronnie dotąd przyjmowane przez doktrynę i ustawodawstwo łączniki dla zobowiązań: *lex patriae*, *lex domicilii*, *lex loci contractus* i *lex solutionis*, dając każdemu z nich swoje miejsce.

⁴⁰ Brała ona za kryterium podziału prawa majątkowe, przechodząc kolejno od zjawisk podstawowych do pochodnych, od stosunków prostych do bardziej złożonych. Najpierw traktowano o podmiotach prawnych (osoby), następnie o przedmiotach praw majątkowych i o prawach tych w stanie statycznym (rzeczy i prawa rzeczowe), dalej o prawach tych w stanie dynamicznym (zobowiązania), wreszcie o skomplikowanych w jeszcze większym stopniu stosunkach prawnych, jakie wytwarzają w sferze tych praw stosunki rodzinne (prawo małżeńskie, rodzinne i opiekuńcze), na końcu zaś o rzadziej już występującej sytuacji śmierci i skutkach wywieranych przez nią w sferze praw majątkowych (prawo spadkowe). Projekty polskie, a następnie ustawy zmierzały do tego, by objąć całokształt stosunków prawnych i to w sposób nowoczesny. Z tej przyczyny nieprzydatne

2.3. Prawo autorskie

Stanowiąca dzieło Komisji Kodyfikacyjnej⁴¹ ustawa z dnia 29 marca 1926 r. o prawie autorskim (Dz.U. RP Nr 48, poz. 286; j.t. Dz.U. RP 1935, Nr 36, poz. 260), która obowiązywała w Polsce do 1952 r., wzięła co prawda za punkt wyjścia ustawodawstwa każdego z zaborców, jak też uwarunkowania międzynarodowe oraz najnowsze zdobycze nauki i ustawodawstwa w zakresie ochrony praw autorskich, jednak jej główny twórca Fryderyk Zoll jr od początku zakładał, że ma ona być dziełem oryginalnym. Uwzględniał on w związku z powyższym ustawy obowiązujące dotąd w Polsce, tj. austriacką ustawę o prawie autorskim do utworów literatury, sztuki i fotografii z 1895 r., dwie ustawy niemieckie: ustawę o prawie autorskim do utworów literatury i muzyki oraz ustawę o prawie wydawniczym z 1901 r., jak też trzecią, późniejszą ustawę o prawie autorskim do utworów sztuki plastycznej i fotografii z 1907 r., wraz z nowelą do nich z 1910 r., dalej rosyjską ustawę o prawie autorskim z 1912 r., wreszcie zaś postanowienia konwencji berneńskiej, ale się nimi rygorystycznie nie wiązał. Sam Zoll pisał o tym: „Oczywiście nie krępowałem się zbyt tymi wzorami i odstępowałem od nich o tyle, o ile uważałem zmiany — za konieczne lub wskazane, a w granicach Konwencji za możliwe”⁴². W rezultacie polska myśl prawnicza pod pewnymi względami znacznie wyprzedziła zdobycze światowej nauki i ustawodawstwa⁴³. Jednocześnie jednak zachowano z ustawodawstw pozaborowych to, co najbardziej wartościowe.

były wzorce KN i ABGB, oparte na wywodzonym jeszcze od Gajusa trójpodziale prawa na *statuta personalia*, *realia* i *mixta*, gdyż należałoby wtedy usystematyzować razem zagadnienia różniące się całkowicie łącznikami. Tymczasem potrzeby obrotu międzynarodowego i międzydzielnicowego wymagały właśnie grupowania poszczególnych materii według wspólnych łączników.

⁴¹ O dziejach ustawy, jej koncepcji kodyfikacyjnej i znaczeniu zob. L. Górnicki, *Prawo cywilne...*, s. 134–165; L. Górnicki, *Rozwój idei praw autorskich: od starożytności do II wojny światowej*, Wrocław 2013, s. 235–274; L. Górnicki, „Droit moral”, *insbesondere nach dem Tode des Urhebers, im polnischen Urheberrechtsgesetz aus dem Jahre 1926*, [w:] *Leben nach dem Tod. Rechtliche Probleme im Dualismus: Mensch — Rechtssubjekt*, red. A. Gulczyński, Graz 2010, s. 183–211; L. Górnicki, *Działalność Stanisława Wróblewskiego w Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 96–102; L. Górnicki, *Działalność kodyfikacyjna Józefa Skąpskiego seniora...*, s. 80–82.

⁴² [F. Zoll], *Prawo autorskie w projekcie Prof. Fryderyka Zolla*, Kraków 1920, s. 4; to samo w: [F. Zoll], *Polska ustawa o prawie autorskim i Konwencja Berneńska. Z objaśnieniami Prof. Dr Fryderyka Zolla*, Warszawa-Kraków 1926, s. 2; zob. też S. Gołąb, *Ustawa o prawie autorskim z dnia 29 marca 1926 r. Z materiałami*, Warszawa 1928, s. 39, 40, 47, 49, 52 i *passim*.

⁴³ Chodzi przede wszystkim o następujące rozwiązania: 1) system zastosowany w polskiej ustawie o prawie autorskim nie miał odpowiednika w ówczesnych ustawodawstwach światowych; z punktu widzenia konstrukcji prawa autorskiego ustawodawstwa te podzielić bowiem można na cztery zasadnicze grupy: system francuski, system germański, system iberyjski i system polski; 2) pojęciowe określenie przedmiotu prawa autorskiego, niespotykane dotąd w ustawach; 3) pełna ochrona praw twórców, z wysunięciem autorskich praw osobistych przed majątkowe (koncepcja „własności duchowej”); szeroko o tym: L. Górnicki, *Rozwój idei praw autorskich...*, s. 238 n.

2.4. Projekty

Z projektów, które nie zdążyły wejść w życie w II RP, warto przeanalizować jeszcze pod wybranym kątem prawo rodzinne, prawo rzeczowe i prawo spadkowe.

2.4.1. Prawo rodzinne

Współistniejących w niepodległej Polsce pięć systemów prawa małżeńskiego i rodzinnego, tj. ustawodawstwo francusko-polskie na ziemiach centralnych, ustawodawstwo rosyjskie na ziemiach wschodnich, prawo austriackie i węgierskie na ziemiach południowych i prawo niemieckie na ziemiach zachodnich, nie dawały się z sobą pogodzić na zasadzie rozsądnego kompromisu⁴⁴. Systemy te wykazywały daleko idące rozbieżności, w wielu zakresach były przestarzałe, odzwierciedlały odmienne sposoby podejścia ustawodawstw pozaborowych do instytucji małżeństwa i rodziny, co wiązało się zarówno z różnym czasem ich powstawania, jak i z preferencjami danego społeczeństwa, z wyznawanym przez nie systemem wartości i z pewną utrwaloną tradycją, wreszcie zaś z określoną polityką prawa realizowaną przez ustawodawcę. Te i inne jeszcze czynniki, a w zwłaszcza rozwój doktryny i nauki prawa, wpłynęły z kolei na zastosowaną w tych kodyfikacjach systematykę i technikę ustawodawczą.

W większości analizowanych ustawodawstw nie istniało jednolite prawo rodzinne. Tylko BGB połączył przedmiotowe zagadnienia w jedną całość. Komisja Kodyfikacyjna dokonała w związku z tym wyboru tej nowoczesnej, niemieckiej koncepcji i zamierzała połączyć w prawie zwanym familijnym: prawo małżeńskie osobowe, majątkowe, stosunki między rodzicami a dziećmi oraz stosunki wynikające z pokrewieństwa, wreszcie sprawy dotyczące opieki i kurateli. Odpowiednie rozwiązania z zakresu prawa małżeńskiego osobowego i majątkowego przygo-

⁴⁴ Zob. S. Paździor, *Prawo rodzinne*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939...*; S. Paździor, *Prawo małżeńskie*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939...*, s. 486–519 i 522–563; J. Machut-Kowalczyk, *Rada familijna pod powagą sądu pokoju w świetle akt łączących, zgierskich i łódzkich z lat 1809–1876*, Łódź 2014; M. Tkaczuk, *Rada familijna jako instytucja systemu opieki w Polsce w XIX i XX w.*, [w:] *Rodzina w naukach prawnych. Zbiór studiów*, red. M. Tkaczuk, R. Jaworska-Stankiewicz, Szczecin 2012.

tował Lutostański⁴⁵, natomiast z zakresu stosunków między rodzicami i dziećmi oraz opieki — Gołąb⁴⁶.

W odniesieniu do kwestii małżeństwa i rodziny oczywiście nie było możliwe harmonijne połączenie rozwiązań zawartych we wszystkich ustawodawstwach pozaborowych w nową formułę znajdującą się na ich pograniczu⁴⁷. Jak dowodzi przegląd postanowień projektu prawa małżeńskiego osobowego z 1929 r., jak też prawa małżeńskiego majątkowego z 1934 i 1937 r., nawiązywały one głównie do odpowiednich unormowań zawartych w BGB oraz w szwajcarskim ZGB i w prawie o małżeństwie dla Królestwa Polskiego z 1836 r. Odchodziły one jednak od tych wzorców wielokrotnie, proponując oryginalne, a przy tym bardzo interesujące rozwiązania niektórych zagadnień, jak zwłaszcza przeprowadzenie zasady równości małżonków wobec prawa w całej pełni w stosunkach wzajemnych, zarówno w zakresie ich obowiązków w odniesieniu do związanej wspólnoty, jak i ich odpowiedzialności za wspólnotę w odniesieniu do osób trzecich. W związku z tym, z nielicznymi zachowanymi wyjątkami, które odzwierciedlały pewien historycznie dokonany podział ról małżonków, nie mówiły one o obowiązkach i prawach męża albo żony, lecz tylko małżonka. Zastrzegały jednocześnie w wyraźny sposób równość praw i obowiązków małżonków wobec dzieci. Bardzo nowoczesnym rozwiązaniem projektu było uwzględnienie w nim dobra dziecka. W projekcie małżeńskiego prawa majątkowego, wychodząc naprzeciw wymogom obrotu i tendencjom społecznym oraz gospodarczym, w stopniu znacznie szerszym niż czyniły to dawne kodeksy, przewidziane zostały rozwiązania praw-

⁴⁵ *Projekt prawa małżeńskiego uchwalony przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929*, [w:] *Komisja Kodyfikacyjna. Podsekcja I Prawa Cywilnego*, t. 1, z. 1, Warszawa 1931 (przedrukowany w: KPP 1994, z. 3, s. 529–542); *Zasady projektu prawa małżeńskiego uchwalonego przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929*, oprac. K. Lutostański, [w:] *Komisja Kodyfikacyjna. Podsekcja I Prawa Cywilnego*, t. 1, z. 3, Warszawa 1931; *Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja Prawa Majątkowego Małżeńskiego*, z. 1. *Projekt majątkowego prawa małżeńskiego*, oprac. K. Lutostański, Warszawa 1934; *Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja Prawa Małżeńskiego Majątkowego*, z. 2. *Projekt prawa małżeńskiego majątkowego. Uchwalony w pierwszym czytaniu przez Podkomisję prawa małżeńskiego majątkowego Komisji Kodyfikacyjnej*, Warszawa 1937.

⁴⁶ *Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja prawa o stosunkach z pokrewieństwa i opieki*, z. 1. *Rodzina. Projekt działu polskiego kodeksu cywilnego o stosunkach prawnych rodziców i dzieci*, oprac. S. Gołąb, Warszawa 1934; *Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja Prawa o Stosunkach z Pokrewieństwa i Opieki*, z. 2. I. *Projekt prawa o stosunkach rodziców i dzieci wraz z przepisami o zdolności do działań prawnych*, II. *Projekt przepisów o Urzędzie Opiekuńczym. Uchwalone w pierwszym czytaniu przez Podkomisję Prawa o Stosunkach z Pokrewieństwa i Opieki Komisji Kodyfikacyjnej*, Warszawa 1938.

⁴⁷ Szczegółowa analiza projektów z zakresu prawa rodzinnego: L. Górnicki, *Prawo cywilne...*, s. 194–268; L. Górnicki, „*Onera matrimonii*” i majątek rodziny w projektach kodyfikacji prawa rodzinnego w II RP, [w:] *Rodzina i jej prawa*, red. J. Rominkiewicz, Wrocław 2012, s. 137–163; L. Górnicki, *Projekty regulacji prawnych stosunków między rodzicami a dziećmi w pracach Komisji Kodyfikacyjnej na tle stanu prawnego w II RP*, [w:] *Dziecko i jego pozycja prawna w dziejach*, red. A. Pasek, Wrocław 2014, s. 211–244; L. Górnicki, *Działalność Stanisława Wróblewskiego w Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 87–89.

ne służące ochronie majątku rodziny. Wysłunięcie na pierwsze miejsce interesu rodziny, tak w jej stosunkach wewnętrznych, jak zewnętrznych, stanowiło wybitną jego zaletę i bardzo postępową myśl, interes ten nie odgrywał bowiem roli w ówczesnych ustawodawstwach normujących małżeńskie prawo majątkowe. Systemy pozaborowe przyjmowały co do tych kwestii nader tradycyjne stanowisko, przypisując główną rolę mężowi i nie przewidując odrębnych przepisów o majątku rodziny. Ani jeden system prawodawczy nie wysuwał przy tym bezpośrednio interesu dzieci jako celu majątkowego ustawodawstwa małżeńskiego. Wiążąc z sobą ściśle osobowe i majątkowe prawo małżeńskie, a w rezultacie przyjmując równouprawnienie płci pod względem małżeńskich stosunków majątkowych, podporządkował on osobisty interes każdego z małżonków interesowi rodziny, tak że jedynie w jego ramach interes osobisty małżonka mógł znaleźć zaspokojenie.

W projekcie Gołąba prawa o stosunkach rodziców i dzieci i o Urzędzie Opiekuńczym dominowały wpływy germańskie i szwajcarskie, jednak referent uczynił poważny krok naprzód nie tylko w porównaniu z pozaborowymi kodeksami, ale nawet w porównaniu z nowoczesnym kodeksem szwajcarskim, który dostarczył mu pewnych wzorców, zwłaszcza w zakresie ochrony majątku rodzinnego. Postanowienia i konstrukcje projektu utrzymane przy tym były w ramach tradycji cywilistycznej i odzwierciedlały ewolucję światopoglądową społeczności mieszczańskich. Zdecydowanie odżegnywano się więc tutaj od rewolucyjnych, bolszewickich koncepcji. Referent zaprojektował instytucje prawne chroniące i wzmacniające rodzinę, oparte na podstawowej zasadzie dobra dziecka. Interes dziecka i dobro dziecka zabezpieczało wiele postanowień projektu regulujących władzę rodzicielską w stosunku do osoby i majątku dziecka, zarówno z małżeństwa, jak i pozamałżeńskiego. Priorytetowym zadaniem projektu było zrównanie prawne dzieci pozamałżeńskich z dziećmi pochodzącymi z małżeństwa. Przewidział on jednocześnie rozległy zakres kompetencji w stosunkach rodzinnych państwowej władzy opiekuńczej, przy czym szczególną rolę przypisał opiece państwa nad małoletnimi dziećmi, stąd też zezwalał państwowej władzy opiekuńczej na poważną ingerencję w wykonywanie władzy rodzicielskiej. Referent stworzył konstrukcje prawne służące ochronie rodziny, tak w odniesieniu do jej stosunków osobistych, jak majątkowych. Szeroko pojęta opieka nad rodziną miała stanowić jedną z samodzielnych funkcji państwa.

2.4.2. Prawo rzeczowe

Projekt prawa rzeczowego z 1937 i 1939/1941 r.⁴⁸, którego referentem głównym był Fryderyk Zoll jr, natomiast współreferentem, zwłaszcza w ostatnim okresie prac, Jan Wasilkowski, należał do najlepszych dzieł Komisji Kodyfikacyjnej,

⁴⁸ *Projekt prawa rzeczowego. Uchwalony w pierwszym czytaniu przez Podkomisję prawa rzeczowego Komisji Kodyfikacyjnej. K.K. Podkomisja Prawa Rzeczowego, z. 1, Warszawa 1937; Projekt*

a poza innymi jeszcze walorami cechowała go umiejętność wycucia potrzeb obrotu prawnego⁴⁹. Aby zabezpieczyć te potrzeby, znajdował on wielokrotnie niezbędny kompromis pomiędzy ustawodawstwami dzielnicowymi obowiązującymi w Polsce⁵⁰. Przejmował z tychże ustawodawstw te instytucje prawne, które sprawdziły się już w praktyce na znacznej części terytorium państwa. Na ogół wybierane były instytucje wypróbowane w województwach zachodnich i południowych, gdzie od dawna funkcjonował tak kataster, jak księgi gruntowe. Wzorowano się jednak nie tylko na niemieckim BGB i na opartym na nim szwajcarskim ZGB oraz na austriackim kodeksie cywilnym z 1811 r. — *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* (ABGB), ale także na prawie francuskim: *Code civil des Français*, zwanym też *Code Napoléon* z 1804 r. (KN)⁵¹. Nie przyjęto w całości modelu żadnego z ustawodawstw dzielnicowych, ale starano się znaleźć rozwiązania usuwające różnice między nimi. Pod względem zastosowanego sys-

Prawa rzeczowego przyjęty w lipcu 1939 r. w drugim czytaniu przez Podkomisję prawa rzeczowego, KPP 1993, z. 4, s. 520–567.

⁴⁹ Analiza prac nad projektem i jego założeń kodyfikacyjnych: L. Górnicki, *Prawo cywilne...*, s. 312–396; L. Górnicki, *Koncepcja praw zastawniczych a instytucja kredytu realnego w projektach kodyfikacyjnych w dwudziestolecie międzywojennym w Polsce*, „Prawo” 294, Wrocław 2005, s. 173–197; L. Górnicki, *Dobra nie będące rzeczami (inne dobra) w projekcie prawa rzeczowego z 1937 i 1939 roku*, „Prawo” 303, Wrocław 2007, s. 233–258.

⁵⁰ Obszerne omówienie pozaborowych ustawodawstw w przedmiotowym zakresie: L. Górnicki, *Prawa rzeczowe, [w:] Synteza Prawa Polskiego 1918–1939...*, s. 300–354; L. Górnicki, *Problem prawnej ochrony własności nieruchomości, nie wpisanej do ksiąg gruntowych w okresie zaborów i w Polsce niepodległej*, „Prawo” 276, Wrocław 2002, s. 169–203.

⁵¹ Na wzór francuski przyjęto w szczególności jako zasadę akcesoryjny charakter praw zastawniczych, tj. hipoteki i zastawu. Czystość tej konstrukcji polega na tym, że prawa zastawnicze uznawane są za służące jedynie zabezpieczeniu wierzytelności i odróżniane od własności i praw rzeczowych ograniczonych, będących prawami samoistnymi, mającymi ponadto na celu bezpośrednie korzyści gospodarcze uprawnionych osób. Pewna słabość proponowanego ujęcia leżała jednak przede wszystkim w tym, że choć utrzymano podstawowe założenie akcesoryjności hipoteki, to niektóre rozwiązania można było potraktować jako mniej lub bardziej poważne odchylenia od tejże zasady. W pierwszej kolejności chodzi tu o prawo rozporządzania opróżnionym miejscem hipotecznym, wzorowanym na austriackiej instytucji prawa rozporządzania hipoteką przez właściciela, a skorygowanym w pewnym stopniu szwajcarską koncepcją rozporządzania opróżnionym miejscem hipotecznym. Wskazać dalej należy na hipotekę właściciela, znaną ustawodawstwu niemieckiemu i austriackiemu, zgodnie z którą to koncepcją uprawnienia, będące ze swej natury prawami na rzeczy cudzej, wyjątkowo mogły służyć właścicielowi także na rzeczy własnej poza prawem własności. Wreszcie wyłom w zasadzie akcesoryjności stanowiła hipoteka listowa (listy hipoteczne), unormowana w tej samej na ogół postaci, co w BGB, ale z tą zasadniczą różnicą, że polski projekt uczynił z niej wyjątek, fakultatywną postać hipoteki umownej, zwykłej. Również tutaj, do chwili nabycia hipoteki przez wierzyciela, właściciel mógł rozporządzać miejscem hipotecznym.

Na wzór francuski wyodrębniono ze służebności osobistych użytkowanie, aczkolwiek ze swojej natury oraz istoty należało ono do tej kategorii. Kodyfikatorzy uczynili to, ponieważ przedmiotem służebności osobistych mogły być jedynie nieruchomości, gdy tymczasem przedmiot użytkowania mogły stanowić także rzeczy ruchome i dobra majątkowe niebędące rzeczami, a w ostatecznej wersji projektu — wierzytelności.

temu praw rzeczowych i ich przedmiotu, czyli kwestii o zasadniczym charakterze, projekt wyemancypował się jednakże zupełnie spod obcych wpływów, zwłaszcza niemieckich, i poszedł własną drogą. Zgodnie bowiem z zasadniczą koncepcją teoretyczną Zolla, rozszerzał on pojęcie „praw rzeczowe” również na prawa na dobrach niematerialnych i na „prawa do rzeczowych podobne”, tak iż całość tworzyła ujęcie niespotykane w innych światowych ustawodawstwach.

2.4.3. Prawo spadkowe

Tylko na marginesie można jeszcze wskazać na pewne tendencje występujące w pracach nad prawem spadkowym⁵². Brak w miarę pełnego oglądu tej materii wiąże się z tym, że choć pierwsze cząstkowe projekty zostały opublikowane już w 1920 i 1924 r., to jednak Komisja Kodyfikacyjna, na skutek zaistniałych kontrowersji, nie podjęła praktycznie aż do 1937 r. żadnej decyzji co do układu i koncepcji prawa spadkowego⁵³. Dopiero pomiędzy 1937 a 1939 r. zapadły pewne uchwały, na podstawie projektów przygotowanych przez Stanisława Wróblewskiego⁵⁴, a po jego śmierci przez Kazimierza Przybyłowskiego⁵⁵. Podkomisja prawa spadkowego, stojąc na rozdrożu systemów prawnych, musiała pewne rozwiązania wybierać, inne natomiast odrzucać. W szczególności zwraca uwagę to, że większość członków Podkomisji zdecydowanie nie poparła poglądu referenta Wróblewskiego, broniącego przezeń ze stanowczością i przejęciem, jakoby dziedziczenie testamentowe miało wyprzedzać dziedziczenie na podstawie ustawy. W zakresie

⁵² Systematyczny przegląd prac nad projektami i ich założeń: L. Górnicki, *Prawo cywilne...*, s. 269–311; L. Górnicki, *Działalność Stanisława Wróblewskiego w Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 89–96.

⁵³ H. Konic, *Spadkobranie z prawa (ustawowe). Referat dla Komisji Kodyfikacyjnej*, GSW 1920, nr 11, s. 81–84; nr 12, s. 93–99; H. Konic, *Projekt ustawy o prawie spadkowym w ogólności*, GSW 1924, nr 34, s. 525–526; nr 35, s. 535–539; nr 36, s. 556–557; nr 37, s. 568–575; nr 38, s. 584–590; nr 39, s. 602–606; nr 40, s. 618–620; nr 41, s. 631–635; nr 42, s. 648–653; nr 43, s. 664–668; nr 44, s. 680–682; nr 45, s. 695–697; nr 49, s. 760–761; S. Wróblewski, *Zasady dziedziczenia ab intestato (referat dla Komisji Kodyfikacyjnej)*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” (dalej jako: CPiE) 1920, nr 1–4, s. 163 n.; zob. też E. Till, *Uwagi do projektu „Zasad dziedziczenia ab intestato” prof. St. Wróblewskiego*, CPiE 1920, nr 5–8, s. 158–160.

⁵⁴ Początkowo Wróblewski przedstawił Podkomisji prawa spadkowego tylko ważniejsze zasady, na których miał się oprzeć jego projekt. Nie były one przez nią rozważane. Ich treść podał do publicznej wiadomości w swoim sprawozdaniu prezydent Bolesław Norbert Pohorecki (*Komisja Kodyfikacyjna. Dział ogólny*, t. 1, z. 17..., s. 18–20). Podkomisja prawa spadkowego uchwaliła część postanowień zawierających przepisy ogólne odnoszące się do powołania do spadku. Nie zdążono jednak uchwalić w całości pierwszego tytułu, gdyż 18 grudnia 1938 r. prof. Wróblewski zmarł. Te przepisy, które Podkomisja uchwaliła, opublikował K. Przybyłowski, *Polskie międzywojenne prace kodyfikacyjne w dziedzinie prawa spadkowego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefi*, red. J. Jodłowski, Warszawa-Wrocław 1967.

⁵⁵ Dnia 5 stycznia 1939 r. Prezydium Komisji powierzyło funkcję referenta Kazimierzowi Przybyłowskiemu. Referent w krótkim czasie opracował 20 artykułowanych tez wraz z pierwszą częścią uzasadnienia i w kwietniu przedstawił je Podkomisji.

dziedziczenia na podstawie rozporządzeń ostatniej woli Podkomisja przesądziła też o dwóch ważnych kwestiach. Po pierwsze, idąc za nowszymi prądami, odrzuciła ona umowę dziedziczenia, znaną — w różnym zakresie — z ABGB i BGB, a pozostawiła testament. Po drugie, uchwaliła system zwany na wzór francuski rezerwą⁵⁶ albo za prawem szwajcarskim częścią obowiązkową, występujący na ziemiach polskich poza KN (art. 913–930), także w Kodeksie cywilnym Królestwa Polskiego z 1825 r. (art. 235 KCKP), natomiast odrzuciła zachówek, który, z ustawodawstw dzielnicowych w Polsce, znały kodeksy austriacki (§ 762 n. ABGB) oraz niemiecki (§ 2303 n. BGB)⁵⁷.

3. Kodeks handlowy i inne ustawy handlowe

3.1. Kodeks handlowy

Polski kodeks handlowy (k.h.), który należy do znaczących osiągnięć kodyfikacyjnych w XX w. w Polsce, przygotowany przez Komisję Kodyfikacyjną, wszedł w życie 1 lipca 1934 r., natomiast zasadniczo przestał obowiązywać od 1 czerwca 1965 r.⁵⁸ Likwidował on partykularyzm w zakresie kodyfikacji handlowych w II RP, uchylając ustawy pozaborowe: francuski kodeks handlowy (*code de commerce*) z 1807 r., stosowany na terytorium byłego Królestwa Polskiego⁵⁹, niemiecki *Handelsgesetzbuch* (HGB) z 1897 r., obowiązujący na Ziemiach Za-

⁵⁶ Zaproponował go Przybyłowski, na korzyść zstępnych, wstępnych i małżonka spadkodawcy, w wysokości połowy ustawowej części spadkowej.

⁵⁷ Archaiczny w swych rozwiązaniach *Swod Zakonow Rossijskoj Imperii* nie znał ani zachowku, ani rezerwy. Za pewien ich surogat uznać można ograniczenia w rozporządzaniu majątkiem rodzowym (t. 10, cz. 1, art. 1068 n.), ale w Polsce niepodległej je zniesiono. Skutkiem była nieograniczona swoboda dysponowania majątkiem na wypadek śmierci.

⁵⁸ Co do dziejów prac nad kodeksem handlowym i założeń kodyfikacyjnych oraz znaczenia tej kodyfikacji zob. L. Górnicki, *Prace Komisji Kodyfikacyjnej RP nad kodeksem handlowym z 1934 r.: organizacja i koncepcja kodyfikacyjna*, „Przegląd Prawa Handlowego” (dalej jako: PPH) 2015, nr 8, s. 50–58; L. Górnicki, *Przewodnie konstrukcje i pojęcia kodeksu handlowego z 1934 roku*, „PPiA” 101 (*Osiemdziesiąt lat polskiego prawa handlowego*, red. J. Frąckowiak), Wrocław 2015, s. 63–91; L. Górnicki, *Organizacyjne zagadnienia kodyfikacji prawa handlowego w Komisji Kodyfikacyjnej RP (1919–1939)*, „Prawo” 285, Wrocław 2003, s. 261–288; L. Górnicki, *Wpływ obcych ustawodawstw i doktryny prawa na polską kodyfikację prawa prywatnego w II RP...*, s. 68–72; L. Górnicki, *Działalność Stanisława Wróblewskiego w Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 115–119; L. Górnicki, *Unifikacja i kodyfikacja prawa o spółkach akcyjnych w II Rzeczypospolitej Polskiej*, „Miscellanea historico-iuridica” 14, 2015, z. 1 (*Studia dedykowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w 75-lecie urodzin i 50-lecie pracy naukowej*), s. 133–168; zob. też A. Herbert, A. Rzedzik, *Prawo handlowe*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939...*, s. 784–809.

⁵⁹ Wprowadzony na mocy ustawy Sejmu Księstwa Warszawskiego z 24 marca 1809 r. (Dz. Pr. Ks. Warsz., t. 1, s. 239); tłumaczenie na język polski z okresu II RP: *Kodeks handlowy obowiązujący w B. Królestwie Polskim* [...], oprac. J. Namitkiewicz, Warszawa 1927.

chodnich Rzeczypospolitej⁶⁰, *Das allgemeine deutsche Handelsgesetzbuch* (ADHGB), tj. powszechny kodeks handlowy niemiecki z 1862 r., wprowadzony w tymże roku w Austrii, mający zastosowanie na ziemiach południowych RP⁶¹, a także rosyjską ustawę handlową, w wersji z 1912 r., obowiązującą na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej⁶². Podobnie, jak w wypadku prawa cywilnego, również w sferze prawa handlowego kodyfikatorzy działali na pograniczu systemów prawnych. Musieli oni w pierwszej kolejności dokonać wyboru pomiędzy modelem francuskim, wyrażającym się we współzależności prawa cywilnego i prawa handlowego⁶³, a germańskim, opartym na niezależności czy nawet równorzędności kodeksu cywilnego i kodeksu handlowego, z uwzględnieniem jeszcze istniejących różnic pomiędzy wersją austriacką a niemiecką⁶⁴.

Koncepcja przyjęta przez polskich kodyfikatorów, w odniesieniu do relacji pomiędzy kodeksem cywilnym a kodeksem handlowym, bardziej odpowiadała obowiązującej wtedy w Austrii wersji ADHGB niż wprowadzonemu ostatecznie

⁶⁰ RGBl. 1897, s. 219 n., ze zmianami z 1902, 1904, 1908 r. i z lat 1913–1916; tłumaczenie na język polski z okresu II RP: *Kodeks Handlowy obowiązujący na ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustawa o spółkach z ograniczoną poręką*, przekład urzędowy z uwzględnieniem ustawodawstwa polskiego, Poznań 1924.

⁶¹ Ten ogólnoniemiecki kodeks handlowy wprowadzała w Austrii ustawa z 19 grudnia 1862 r.; zob. *Österreichisches Reichsgesetzblatt* (ÖRGBl. 1863, nr I); tłumaczenie na język polski: *Ustawa handlowa wraz z ustawami dodatkowymi*, przeł. J. Rosenblat, wyd. 3, t. 1. *Ustawa handlowa*, Kraków 1906.

⁶² *Swod Zakonow Rossijskoj Imperii*, t. 11, cz. 2. Uchylone zostały przepisy księgi pierwszej i trzeciej rosyjskiej ustawy handlowej, z wyjątkiem art. 846–857 oraz art. 1527¹–1527⁹ rosyjskiej ustawy cywilnej (*Swod Zakonow Rossijskoj Imperii*, t. 10, cz.1); tłumaczenie na język polski z okresu II RP: *Kodeks handlowy obowiązujący na Ziemiach Wschodnich [...]*, oprac. J. Kozłowski, W. Szawłowski, Warszawa 1929.

⁶³ W doktrynie oraz w orzecznictwie francuskim zwyciężył pogląd o współzależności prawa cywilnego i prawa handlowego i ustaliła się zasada, że kodeks handlowy, zwany w Polsce na ogół Kodeksem Handlowym Napoleona (KHN), wraz z innymi ustawami handlowymi nie tworzył odrębnej, zamkniętej w sobie całości, ale był ściśle związany z prawem cywilnym, na którym się opierał i do którego musiał się stale odwoływać.

⁶⁴ Ustawodawca niemiecki ukształtował prawo handlowe jako niezależną od innych działów prawnych samodzielną dziedzinę normatywną. Przyjęta tu zasada niezależności, a nawet równorzędności kodeksu cywilnego i kodeksu handlowego spowodowała, że podstawowe zagadnienia i instytucje prawne znalazły podwójne uregulowanie: jedno w kodeksie cywilnym, a drugie w kodeksie handlowym i to także wtedy, gdy określone problemy i konstrukcje prawne były jednakowo ujmowane zarówno w prawie prywatnym powszechnym, jak i specjalnym. W ustawodawstwie austriackim, opartym na wcześniejszej wersji germańskiej kodyfikacji handlowej, tj. na powszechnym kodeksie handlowym niemieckim z 1862 r., może nie tak kategorycznie jak w późniejszym niemieckim HGB, ale wyrażono niezależność prawa handlowego. Prawo cywilne znalazło się tu przy tym w stosunkach handlowych na dalszym jeszcze miejscu niż zwyczaj handlowy; szerzej L. Górnicki, *Zagadnienie systematyki kodyfikacji prawa cywilnego i handlowego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej (1919–1939)*, KPP 2004, z. 3, s. 627 n.; S. Włodyka, *Problem struktury prawa*, „Państwo i Prawo” (dalej jako: PiP) 1995, z. 4, s. 15 n.; S. Włodyka, *O sposobach normatywnej regulacji prawa handlowego*, PiP 1999, z. 9, s. 12 n.

w Niemczech HGB. W zakresie dotyczącym stosunku prawa handlowego do prawa cywilnego oraz porządku stosowania źródeł prawa w stosunkach handlowych, polski system zbliżał się więc do ustawodawstwa austriackiego, przy czym — jak warto przypomnieć — podobne rozwiązanie zawierał również włoski kodeks handlowy z 1865 r. (art. 89).

Kodyfikatorzy stanęli także przed koniecznością wyboru systemu prawa handlowego. Ukształtowana historycznie koncepcja prawa handlowego, wyznaczająca jednocześnie kryteria jego odrębności i podstawy systemu wewnętrznego oraz układu kodeksu, znalazła wyraz w trzech znanych systemach: przedmiotowym (obiektywnym), podmiotowym (subiektywnym) i mieszanym (przedmiotowo-podmiotowym)⁶⁵. Inaczej niż to czynił francuski kodeks handlowy z 1807 r. i austriacki kodeks handlowy z 1862 r., zgodnie natomiast z niemieckim HGB z 1897 r., polski k.h. przyjął system podmiotowy, opierając się na jednym, podstawowym pojęciu kupca, odrzucając zaś pojęcie czynności handlowej zasadniczej. Wpływało to w istotny sposób na systematykę kodeksu, nawiązującą do niemieckiego HGB. Jednak pogląd, że polski k.h. stanowił tylko naśladownictwo niemieckiego modelu byłby zbyt uproszczony, aczkolwiek instytucje tego kodeksu nawiązywały zwłaszcza do HGB. W zdefiniowaniu pojęcia kupca kodeks handlowy nie poszedł bowiem za żadnym z dotychczas obowiązujących w Polsce kodeksów⁶⁶. Należy w nim widzieć istotny krok naprzód w określeniu pojęcia kupca, bo za przesłankę przyjął on w zasadzie sam fakt prowadzenia przedsiębiorstwa zarobkowego, jakiegokolwiek typu, w jakimkolwiek rozmiarze i w jakimkolwiek sposób⁶⁷. Działalność zarobkowa w ogóle, a nie te lub inne czynności, decydowały o przymiocie kupca. Termin „kupiec” zbliżał się więc do terminu „przedsiębiorca”.

Z uwzględnieniem pewnej oryginalności polskiej kodyfikacji można, uogólniając, stwierdzić, że sytuowała się ona na pograniczu ustawodawstwa niemieckiego i austriackiego.

⁶⁵ Szeroko o tym, wraz z analizą zalet i wad każdego z systemów, L. Górnicki, *Zagadnienie systematyki kodyfikacji prawa cywilnego i handlowego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej (1919–1939)*..., s. 652–657; L. Górnicki, *Podstawowe założenia i systematyka polskiego kodeksu handlowego z 1934 roku*, „Prawo” 288, Wrocław 2004, s. 261 n.; zob. też odmienny pogląd co do systemu *code de commerce*: A. Klimaszewska, *Code de commerce — Francuski kodeks handlowy z 1897 r.*, Gdańsk 2011, s. 96–98.

⁶⁶ Por. M. Honzatko, *Polski Kodeks Handlowy*, „Głos Prawa” 1933, nr 11, s. 5–8 i 10; J. Sułkowski, *Polski Kodeks Handlowy*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” (dalej jako: RPEiS) 1934, z. 1, s. 97–101; [T. Dziurzyński], *Prawo handlowe*, cz. 1. Według wykładów J.W. Pana Prof. Dr. T. Dziurzyńskiego, Kraków 1947, s. 7–16; zob. też A. Harla, *Pojęcie kupca i przedsiębiorcy w prawie polskim (1918–2005)*, PPH 2006, nr 12.

⁶⁷ W kwestii pojęcia kupca w orzecznictwie sądowym II RP zob. T. Godłowski, *Orzecznictwo do kodeksu handlowego i przepisów związkowych*, Kraków-Warszawa 1939, s. 1–4; J. Hryniewicz, *Krótki zarys prawa handlowego obowiązującego w Polsce*, cz. 1. *Kodeks handlowy*, Poznań 1939, s. 7–11.

3.2. Własność przemysłowa i zwalczanie nieuczciwej konkurencji

Przejściowe polskie uregulowania z zakresu tzw. własności przemysłowej, wprowadzone na podstawie dekretów Naczelnika Państwa z 4 lutego 1919 r.⁶⁸, regulujące zwłaszcza prawa patentowe, prawa na wzorach użytkowych i zdobniczych (estetycznych) — zwanych początkowo wzorami rysunkowymi i modelami — i znaki towarowe, pochodzące z 1919 r., zastąpiono ustawami przygotowanymi przez Sekcję Prawa Handlowego Komisji Kodyfikacyjnej, w dalszym zaś toku prac przez aparat legislacyjny rządu. Były to: ustawa z dnia 5 lutego 1924 r. o ochronie własności przemysłowej (Dz.U. RP Nr 31, poz. 306), zastąpiona następnie przez rozporządzenie Prezydenta R. z dnia 22 marca 1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych (Dz.U. RP Nr 39, poz. 385), wykazujące niewielkie zmiany merytoryczne w porównaniu z ustawą, którą uchylało, jak też ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. RP Nr 96, poz. 559; j.t. Dz.U. RP z 1930 r., Nr 56, poz. 467), na wzór niemiecki wyłączona pod względem formalnym z regulacji prawnych dotyczących własności przemysłowej.

Autorem tych nowych rozwiązań w zakresie prawa własności przemysłowej był wspomniany już kilkakrotnie Zoll⁶⁹. W ogólności, ustawa o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych oraz późniejsze rozporządzenie odrzuciły amerykańsko-niemiecko-rosyjski system badania wstępnego — w każdym kierunku — zgłoszonego wynalazku, wzoru lub znaku towarowego, znany dekretem Naczelnika Państwa z 4 lutego 1919 r., zastępując go francuskim systemem zgłoszeniowym udzielania patentów i świadectw *sans garantie du gouvernement*, jednak z pewnymi ograniczeniami, dopuszczającymi badanie, ale go nienakazującymi. W odniesieniu do fundamentalnej kwestii sposobu uzyskiwania patentu

⁶⁸ W chwili powstania niepodległej Polski obowiązywały na całym jej obszarze trzy, a nawet cztery różne ustawodawstwa w zakresie ochrony wynalazków, wzorów i znaków towarowych, tj. rosyjskie, niemieckie, austriackie i — przejściowo — węgierskie. Wkrótce Naczelnik Państwa podpisał trzy dekrety z dnia 4 lutego 1919 r. dotyczące ochrony własności przemysłowej, oparte na projektach Ministerstwa Przemysłu i Handlu: dekret o patentach na wynalazki (Dz.P.P.P. Nr 13, poz. 137), dekret o ochronie wzorów rysunkowych i modeli (Dz.P.P.P. Nr 13, poz. 138) i dekret o ochronie znaków towarowych (Dz.P.P.P. Nr 13, poz. 139); zob. też dekret tymczasowy o Urzędzie Patentowym Naczelnika Państwa z dnia 13 grudnia 1918 r. (Dz.P.P.P. Nr 21, poz. 66). Dekrety lutowe oparły się na projektach rozpatrywanych niegdyś przez Radę Stanu. Nawiązywały one do przestarzałych rozwiązań rosyjsko-niemieckich, a niekiedy stanowiły wręcz ich kopię. Dekret o patentach na wynalazki odbiegał o tyle od rosyjskiego pierwowzoru, że badaniu przedwstępnemu podlegać miały tylko te patenty, co do których zgłoszono w ściśle określonym czasie odpowiedni protest, co w istocie oznaczało przyjęcie rozwiązania pośredniego pomiędzy systemem germańskim a systemem romańskim — zob. L. Górnicki, *Prawa na dobrach niematerialnych*, [w:] *Synteza prawa polskiego 1918–1939...*, s. 355–364.

⁶⁹ Odnośnie do ochrony wynalazków, wzorów i znaków towarowych zob. *ibidem*, s. 364–380.

oparto się więc na systemie romańskim, który nie przewidywał obowiązku badania nowości wynalazków⁷⁰. Poza tym jednak polskie ustawodawstwo dotyczące własności przemysłowej nawiązywało do sprawdzonych wzorców wywodzących się z różnych ustawodawstw oraz do światowej doktryny prawa. Uwzględnione zostały również oczywiście międzynarodowe standardy w zakresie ochrony własności przemysłowej.

Uchwalona przez parlament ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji z dnia 2 sierpnia 1926 r. (Dz.U. RP Nr 96, poz. 559; j.t. Dz.U. RP z 1930 r., Nr 56, poz. 467), autorstwa Zolla, która uchylili bardzo niejednolite i na ogół tylko pośrednie i fragmentaryczne regulacje pozaborowe, zbliżała się bardziej do systemu francuskiego niż niemieckiego, ale stanowiła twór oryginalny⁷¹. Represję wobec nieuczciwej konkurencji w obrocie gospodarczym uzasadniała ona koniecznością ochrony prawa podmiotowego przedsiębiorcy i to łączyło ją z systemem francuskim. W pewnych jednak sytuacjach zastąpiła ona element naruszenia prawa podmiotowego sprzeczną z dobrymi obyczajami (art. 3 ustawy), nawiązując tym samym do niemieckiej metody regulacji. Z tego systemu wywodziła się myśl

⁷⁰ Jednakże, jeżeli przy badaniu zgłoszenia okazało się, że wynalazek nie jest nowy, urząd po wysłuchaniu osoby zainteresowanej odmawiał udzielenia patentu (art. 33). Ustawa odchyliła się nadto częściowo od systemu romańskiego w tym, że żądała od wynalazcy sformułowania istoty wynalazku, mającej być przedmiotem wyłączności patentowej, w postaci tzw. zastrzeżeń patentowych (art. 31). System amerykańsko-niemiecko-rosyjski, powstały w Stanach Zjednoczonych, a na kontynencie zwany germańskim (Niemcy, Austria, Rosja, Dania, Szwecja, Norwegia, Finlandia, Holandia, Węgry, częściowo Anglia), polegał na tym, że zgłoszony wynalazek był badany przez urząd państwowy co do jego nowości i kwalifikacji, patentu zaś udzielano tylko wtedy, gdy urząd miał zupełną pewność, iż dany wynalazek spełnia wskazane wymogi i nadaje się do patentowania. Natomiast drugi z systemów, zwany też romańskim (Francja, Belgia, Szwajcaria, Hiszpania, Portugalia, Włochy, Ameryka Południowa, a w zmodyfikowanej wersji także Włochy, Rumunia, Turcja i Japonia), opierał się na samym zgłoszeniu wynalazku, a państwo pełniło jedynie rolę rejestratora. Wynalazca miał tutaj zupełną swobodę przedstawienia wynalazku w postaci, jaka wydała mu się najodpowiedniejsza, a także załączenia swego opisu myśli przewodniej wynalazku, który zamierzał opatentować. W tym systemie państwo ograniczało wymogi formalne do formy, wielkości i wykonania rysunków, wreszcie sposobu pisania i języka zastosowanego do opisu. Udzielenie patentu następowało bez gwarancji rządu, to znaczy, że rejestrował on tylko dane opisy i rysunki bez zbadania, czy wynalazek jest nowy. Władza udzielająca patentu nie mogła więc badać i postanawiać, czy dany wynalazek nadawał się do patentowania. Ewentualne badanie przez sąd mogło mieć miejsce w razie sporu prawnego, choćby wtedy, gdy zainteresowanemu zależało na unieważnieniu patentu i w związku z powyższym kwestionował nowość wynalazku lub gdy właściciel patentu dochodził swoich praw, zarzucając komuś naruszenie patentu.

⁷¹ Historia i koncepcja kodyfikacyjna tej ustawy: L. Górnicki, *Prawa na dobrach niematerialnych...*, s. 380–389; L. Górnicki, *Koncepcja prawa na przedsiębiorstwie Fryderyka Zolla*, [w:] *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej...*, s. 213–223; L. Górnicki, *Z dziejów zwalczania nieuczciwej konkurencji*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. Mikołajczyk et al., ks. 2, Białystok-Katowice 2010, s. 941–946; zob. też T. Dolała, *Geneza ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji z 2 sierpnia 1926 roku*, „Prawo” 290, Wrocław 2004, s. 265–266.

stworzenia osobnej ustawy w celu zwalczania czynów nieuczciwej konkurencji. Główny twórca ustawy, prof. Zoll — jak podkreślano w rządowym uzasadnieniu ogólnym projektu — przyjął założenie, że należy co prawda skorzystać z doktryny francuskiej, „a trochę i z wzorów niemieckich”, jednak musi zostać stworzona samodzielna konstrukcja, odpowiadająca polskiej umysłowości i technice prawniczej⁷². Sam Zoll w komentarzu do ustawy z dnia 2 sierpnia 1926 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji wypowiadał się w podobnym duchu:

przy opracowaniu projektu ustawy polskiej autor nie mógł ani iść wyłącznie drogą przez Niemców, ani przez Francuzów wskazaną. Korzystając ze zdobyczy naukowych i praktycznych, jednych i drugich, musiał szukać drogi własnej, rozwijającej doktrynę a psychice naszej narodowej odpowiadającej⁷³.

Z pogranicza obowiązujących na ziemiach polskich systemów prawnych wyłoniła się oryginalna polska kodyfikacja.

3.3. Prawo wekslowe i czekowe

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 listopada 1924 r. o prawie wekslowym (Dz.U. RP Nr 100, poz. 926), przygotowane głównie przez prof. Aleksandra Dolińskiego, przy współudziale koreferenta adwokata Marka Kuratowa-Kuratowskiego, w Sekcji Prawa Handlowego Komisji Kodyfikacyjnej, było dziełem mało samodzielnym pod względem jego systematyki i zastosowanych konstrukcji prawnych. Zmierzano przede wszystkim do tego, aby miało ono charakter nowoczesny i pełniło właściwe mu funkcje w obrocie⁷⁴. Z pięciu ustawodawstw wekslowych obowiązujących w Polsce u progu niepodległości, tj. *code de commerce* z 1807 r., niemieckiej ustawy z 1849 r., austriackiej z 1850 r., rosyjskiej z 1902 r. i węgierskiej z 1867 r., obowiązującej na Spiszu i Orawie do 1922 r., cztery ostatnio wymienione należały do systemu niemieckiego⁷⁵. Ponieważ prawo niemieckie i austriackie miały wspólny pierwowzór w ordynacji wekslowej uchwalonej w Lipsku w 1847 r., na konferencji państw należących do

⁷² Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Uzasadnienie ogólne projektu, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, okres I, druk nr 2448, s. 7.

⁷³ A. Kraus, F. Zoll, *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji z objaśnieniami*, Poznań 1929, s. 23.

⁷⁴ Bliżej o prawie wekslowym: R. Jastrzębski, *Funkcje weksla w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2003; zob. też L. Górnicki, *Wpływ obcych ustawodawstw i doktryny prawa na polską kodyfikację prawa prywatnego w II RP...*, s. 78–79; L. Górnicki, *Działalność Stanisława Wróblewskiego w Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 113–115.

⁷⁵ O systemach prawa wekslowego: francuskim (romańskim), niemieckim (germańskim), systemach mieszanych (belgijsko-hiszpańsko-maltańskim), odrębnym systemie rosyjskim i systemie anglo-amerykańskim zob. szerzej R. Jastrzębski, *Na rozdrożach prawa wekslowego II Rzeczypospolitej*, [w:] *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie — idee — prawo*, red. A. Lityński, P. Fiedorczuk, Białystok 2003, s. 617–619. Po konwencji w Genewie z 1930 r. zasadniczo istniały dwa systemy prawa wekslowego: konwencyjny i anglo-amerykański (*ibidem*, s. 630).

Związku Niemieckiego, a co za tym idzie — były niemal identyczne pod względem treści i brzmienia, prawo wekslowe rosyjskie wzorowano zaś na prawie niemieckim, kodyfikatorzy polscy postawili sobie za cel uzgodnienie przeciwstawnych rozwiązań francuskich i niemieckich. Uzasadnienie ogólne projektu ustawy wekslowej z 1923 r. stwierdzało: „zagadnienie kodyfikacji prawa wekslowego sprowadza się do asymilacji obu systemów ustawodawstw wekslowych obowiązujących od czasu rozbioru tj. ustaw typu niemieckiego i francuskiego”⁷⁶. Podstawą prac nad polskim prawem wekslowym stała się zawarta w Hadze 23 lipca 1912 r. konwencja w przedmiocie ujednolicenia prawa wekslowego z dołączoną jednolitą ordynacją wekslową (podpisana niemal przez wszystkie państwa europejskie, z wyjątkiem Anglii, i wszystkie państwa amerykańskie, z wyjątkiem Stanów Zjednoczonych), która z kolei trzymała się porządku regulaminu wekslowego z 1910 i 1912 r.⁷⁷ Z idei asymilacji zakładanej pierwotnie przez Komisję Kodyfikacyjną w rezultacie w zasadzie pozostało niewiele i polskie prawo wekslowe, przy znacznym uwzględnieniu regulaminu wekslowego z lat 1910 i 1912, sytuowało się w kręgu ustawodawstw germańskich⁷⁸. W interesującym mnie tutaj zakresie nie przyniosła jakichś zasadniczych zmian nowelizacja prawa wekslowego w Polsce, dokonana w związku z międzynarodową konferencją w Genewie, która odbywała się od 13 maja do 7 czerwca 1930 r., dotyczącą ujed-

⁷⁶ Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej, *Projekt ustawy wekslowej. Uzasadnienie ogólne*, Lwów 1923, s. 13.

⁷⁷ Zob. J. Sułkowski, *W sprawie unifikacji prawa wekslowego i czekowego*, Poznań 1930, s. 3 n.; J. Sułkowski, *Unifikacja prawa wekslowego w państwach słowiańskich*, RPEiS 1933, z. 3, s. 109 n.; J. Sułkowski, *Kilka uwag o projekcie ustawy wekslowej*, RPEiS 1923, z. 3, s. 395 n.

⁷⁸ Rozporządzenie Prezydenta RP z 14 listopada 1924 r. w systematyce oraz w przeważającej części swych postanowień pokrywało się dosłownie z tekstem ordynacji haskiej, zawierając zmiany i uzupełnienia jedynie w tych nielicznych materiałach, które zastrzeżone zostały przez konwencję haską, w tzw. rezerwatach, do odmiennego unormowania przez poszczególne państwa. Tak więc artykuły 1–70, 73, 78–82 polskiego prawa wekslowego przejęto niemal w dosłownym brzmieniu z haskiej jednolitej ordynacji wekslowej. Natomiast jeśli chodziło o sprawy zastrzeżone w tzw. rezerwatach konwencji, to ustawodawstwo polskie zapożyczyło odpowiednie rozwiązania przeważnie z niemieckiej ustawy wekslowej z 1849 r. Dotyczyło to w szczególności roszczenia z tytułu niesłusznego wzbogacenia (art. 75) oraz przepisów o proteście (art. 85–93). Pewną samodzielność koncepcji zawierały jedynie nieliczne przepisy, zwłaszcza o umorzeniu weksli zaginionych (art. 94–97). W stosunku do konwencji haskich polskie prawo wekslowe, poza wskazanymi powyżej zagadnieniami, samodzielnie unormowało: podpisy na blankietach wekslowych (art. 2), oznaczenie wysokości stopy procentowej (art. 5 ust. 2), przerwę przedawnienia (art. 71, 72, 74), zdolność wekslową (art. 76), podpis nieumiejącego pisać (art. 77), ważność zobowiązań wekslowych zaciągniętych zagranicą przez obywatela polskiego na rzecz innego obywatela polskiego (art. 81 ust. 2), ważność oświadczeń wekslowych dokonanych w kraju, a zależnych od innych oświadczeń wekslowych, dokonanych zagranicą (art. 83), przepisy tymczasowe (art. 102); zob. J. Sułkowski, *Kilka uwag o projekcie ustawy wekslowej...*, s. 409; A. Doliński, *Polskie prawo wekslowe*, Poznań 1925, s. 55–56; zob. ponadto R. Jastrzębski, *Na rozdrożach prawa wekslowego II Rzeczypospolitej...*, s. 626 i tam podana literatura.

nolicenia prawa wekslowego, z udziałem 32 państw, w tym Polski⁷⁹. Przyjęła ona formalnie postać nowej ustawy z 28 marca 1936 r. Prawo wekslowe (Dz.U. RP Nr 37, poz. 282), którą w Komisji Kodyfikacyjnej przygotował prof. Wróblewski.

Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 14 listopada 1924 r. o prawie czekowym (Dz.U. RP Nr 100, poz. 927), stworzone głównie przez Dolińskiego i Kuratowa-Kuratowskiego, w Sekcji Prawa Handlowego Komisji Kodyfikacyjnej, otworzyło nowy etap w rozwoju instytucji czeku w Polsce⁸⁰.

Obrót czekowy charakteryzuje się tym, że nie zna granic ani dzielnicowych, ani państwowych. Tymczasem ustawodawstwa pozaborowe utrudniały go w znacznym stopniu nie tylko ze względu na ich niejednolitość, ale i brak — w wypadku niektórych z nich — szczególnych unormowań prawnych w zakresie prawa czekowego. Jedynie w byłym zaborze austriackim i w byłym zaborze pruskim obowiązywały odrębne ustawy: austriacka ustawa czekowa z 3 kwietnia 1906 r. oraz niemiecka ustawa czekowa z 11 marca 1908 r.⁸¹ Przejściowo na Spiszu i Orawie ustawodawca polski utrzymał w mocy węgierską ustawę czekową z 31 grudnia 1908 r., jednak wkrótce uchylił ją na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 14 września 1922 r. w przedmiocie organizacji sądownictwa na Spiszu i Orawie i rozciągnięcia na ten obszar mocy obowiązującej niektórych ustaw i rozporządzeń (Dz.U. RP Nr 90, poz. 833), zastępując ją austriackim prawem czekowym. Na terytorium byłego Królestwa Polskiego oraz na Kresach Wschodnich, chociaż instytucja czeku była znana w praktyce obrotu, to jednak nie miała swego oparcia w prawie. Spory wynikły na tle funkcjonowania obrotu czekowego sądy rozstrzygały tu w drodze analogii z prawem wekslowym⁸².

⁷⁹ Zob. J. Namitkiewicz, *Konferencja genewska w sprawie ujednolajnienia prawa wekslowego*, „Głos Sądownictwa” 1930, nr 10, s. 700–704; J. Namitkiewicz, *Konferencja międzynarodowa genewska w sprawie ujednolajnienia prawa wekslowego*, Warszawa 1931 (odbitka z: PPH nr 3, 1931); J. Namitkiewicz, *Nowe prawo wekslowe*, „Przegląd Notarialny” 1936, nr 13–14, s. 283–288.

⁸⁰ Początkowo nad odpowiednim projektem pracował Stanisław Wróblewski, a koreferentem był Marek Kuratow-Kuratowski. O projekcie Wróblewskiego z 1923 r. przypominałem przed kilku laty: zob. L. Górnicki, *Historia, koncepcja i systematyka projektu ustawy czekowej z 1923 r.*, [w:] *Świat, Europa, mała Ojczyzna...*, s. 663–678; tam też szeroko o historii prac nad polską ustawą czekową w latach 1921–1936; L. Górnicki, *Działalność Stanisława Wróblewskiego w Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 105–113. Wcześniej Robert Jastrzębski (*Czek i jego funkcje w II Rzeczypospolitej*, „Studia Iuridica” 42 — Miscellanea, 2003, s. 82 i tamże uwaga w przypisie 33) wspominał o Wróblewskim w związku z ustawą czekową, ale uznał go wraz z Kuratow-Kuratowskim, jako koreferentem, za autora wstępnego projektu ustawy, który rzekomo po zmianach uchwalono, co wprowadza w błąd, albowiem — jak wykazuję w przywołanej powyżej publikacji — nastąpiła zmiana referentów ustawy.

⁸¹ Zob. S. Wróblewski, *Ustawa z dnia 3. IV. 1906, L. 84, D.U.P. o czeku*, Kraków 1907; M. Kuratow, *Ustawa czekowa niemiecka*, GSW 1908, nr 16, s. 237 n.

⁸² M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych*, Warszawa 1907, s. 9–10; J. Trammer, *Nowe prawo czekowe*, „Palestra” 1925, nr 3, s. 641; A.D. Szczygielski, *Zasady nowego polskiego prawa czekowego*, GSW 1936, nr 29/30, s. 437; A. Peretz, *Polskie prawo czekowe*, PPH 1925, s. 282–283; F. Bossowski, *Prywatne prawo*, [w:] *Encyklopedia Podręczna Prawa Prywatnego*, t. 3, Warszawa

Skodyfikowanie prawa czekowego miało usunąć sprzeczności pomiędzy obowiązującymi ustawami austriacką i niemiecką, jednocześnie zaś wprowadzić prawo czekowe w pozostałych dzielnicach państwa, tj. w byłym Królestwie Kongresowym i na ziemiach wschodnich. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 14 listopada 1924 r. o prawie czekowym nawiązywało w swoich zasadniczych założeniach do postanowień konferencji w Hadze, obradującej w sprawie ujednolicenia ustawodawstwa czekowego od 15 czerwca do 23 lipca 1912 r., która jednak nie przyniosła wiążących rozstrzygnięć, tj. regulaminu, a jedynie „postanowienia” (*Résolutions*), złożone z 34 artykułów⁸³. Wpływ na nie miało też zwłaszcza ustawodawstwo austriackie oraz niemieckie. Tendencja ta utrzymała się w znowelizowanym polskim prawie czekowym, tj. w ustawie z dnia 28 kwietnia 1936 r. Prawo czekowe (Dz.U. RP Nr 36/37, poz. 283), stworzonej w Podkomisji Prawa Handlowego Komisji Kodyfikacyjnej, głównie przez prof. Józefa Sułkowskiego, którą dostosowano do uchwalonego na konferencji genewskiej w 1931 r. jednolitego regulaminu czekowego⁸⁴. Polskie prawo czekowe nadal opierało się na postanowieniach konferencji haskiej z 1912 r., na austriackiej i na niemieckiej ustawie czekowej, a także na późniejszym jednolitym regulaminie czekowym z 1931 r.⁸⁵

4. Wnioski

Kodyfikatorzy polscy działali na pograniczu systemów prawnych. Musieli liczyć się zwłaszcza z tym, by uchwalone przez nich rozwiązania nie wywołały zbyt wielkich wstrząsów w poszczególnych tzw. dzielnicach państwa. Z założenia nie chcieli tworzyć od podstaw zupełnie nowego prawa, ale świadomie wybrali ideę syntezy, dokonując asymilacji najbardziej wartościowych elementów

1937, s. 1784–1785; J. Ciągwa, *Stan prawny na Spiszu i Orawie w latach międzywojennych*, „Studia Iuridica Silesiana”, red. A. Lityński, Katowice 1986, s. 120 n.

⁸³ *Conférence de la Haye pour l'unification du droit en matière de lettre de change, de billet à ordre et de chèque. Actes et Documents*, La Haye, t. 1–5, 1910 i 1912. Komisja Kodyfikacyjna RP nie była związana rezolucjami haskimi, a wyjście im naprzeciw stanowiło akt dobrej woli. Rezolucje te niewątpliwie odzwierciedlały najnowsze osiągnięcia nauki i tendencje ustawodawcze oraz potrzeby obrotu czekowego. Streszczały one w sobie wyniki doświadczeń Zachodu, jednocześnie zaś wskazywały drogę kompromisu, co do kwestii odmiennie uregulowanych w poszczególnych ustawodawstwach. W tym leżała ich atrakcyjność jako wzorca dla polskich kodyfikatorów. Polskie prawo czekowe wykazywało większą samodzielność w stosunku do ustaleń międzynarodowych niż prawo wekslowe.

⁸⁴ Ustawa czekowa z 1936 r. uczyniła poważny krok w kierunku formalnej emancypacji prawa czekowego, stanowiąc możliwie pełny akt prawny, rozstrzygający zagadnienia czekowe, bez odwoływania się do ustawy wekslowej.

⁸⁵ A.D. Szczygielski, *Nowelizacja prawa czekowego*, „Głos Sądownictwa” 1936, nr 3, s. 185–193; A.D. Szczygielski, *Zasady nowego polskiego prawa czekowego*, GSW 1936, nr 29/30–47 i 1937, nr 12–18.

pozaborowych ustawodawstw, w tym stylu myślenia prawniczego, jak również teorii i techniki kodyfikacji prawa, dostosowując je do polskich uwarunkowań i potrzeb. To był jednak tylko pierwszy krok: zebranie i zastosowanie tego, co najlepsze. Ale jednocześnie wykonywano krok następny, by udoskonalić prawo, o czym zapewniał jeszcze w ostatnim, opublikowanym 1937 r., sprawozdaniu z działalności Komisji Kodyfikacyjnej następca Fiericha na stanowisku prezydenta tejże Komisji sędzia SN Bolesław Norbert Pohorecki⁸⁶. Miało to być prawo nowoczesne, czy nawet wytyczające drogę przyszłości, przy czym, na ile to było możliwe — oryginalne. Aby temu sprostać, nasi kodyfikatorzy musieli prowadzić rozległe studia komparatystyczne. Dzięki temu polskie prawo uzyskało europejski, a nawet światowy wymiar.

Realizacja tej koncepcji stworzenia syntezy, znajdującej się na pograniczu różnych porządków prawnych, nie przebiegała jednak w sposób jednolity. Wręcz modelowo urzeczywistnił ją kodeks zobowiązań, łączący w sobie elementy systemu romańskiego i germańskiego. Z kolei na prawo prywatne międzynarodowe wpłynęły co prawda najlepsze wzorce zagranicznych ustawodawstw i projektów, ale znaczną rolę odegrała tu inwencja twórcza Zolla, zmierzająca do połączenia dokonań nauki niemieckiej i francuskiej. Podobnie ustawa o prawie autorskim, choć wzięła za punkt wyjścia systemy prawne każdego z zaborców, jak też uwarunkowania międzynarodowe oraz najnowsze zdobycze nauki i ustawodawstwa w zakresie ochrony praw autorskich, to jednak w równym stopniu stanowiła osobiste osiągnięcie legislacyjne Zolla.

W projektach z zakresu prawa rodzinnego: w prawie małżeńskim osobowym i majątkowym nawiązywano głównie do odpowiednich unormowań zawartych w BGB oraz w szwajcarskim ZGB i w prawie o małżeństwie dla Królestwa Polskiego z 1836 r. W projekcie prawa o stosunkach rodziców i dzieci i o Urzędzie Opiekuńczym Gołąba dominowały wpływy germańskie i szwajcarskie. Projekty te zawierały jednak również własne, oryginalne rozwiązania. W projekcie prawa

⁸⁶ Stwierdzał on: „Było i jest dążeniem Komisji Kodyfikacyjnej, aby jej prace doprowadziły nie tylko do ujednolajnienia prawa sądowego w Rzeczypospolitej, ale i do całkowitej jego reformy. Nowe prawo powinno być nie tylko prawem jednolitym dla całego państwa, ale i lepszym od dotychczasowego. Lepszym nie w tym jedynie znaczeniu, aby było istotnie nowoczesne i osiągnęło możliwie wysoki poziom pod względem techniki ustawodawczej, lecz przede wszystkim — aby lepiej niż dotychczasowe ustawy, przeważnie narzucone przez rządy obce, czyniło zadość potrzebom społeczeństwa, aby będąc w swych zasadniczych postanowieniach wyrazem jego poglądów i poczucia prawnego, nie tamowało ewolucji stosunków społecznych i okazało się zdolne do dalszego jednolitego w całym państwie rozwoju. Skład Komisji, w szczególności uczestnictwo w pracach nad każdym działem prawa osób, przedstawiających całą różnorodność wiedzy prawniczej i doświadczenia sądowego w Polsce, jest poważną rękojmią, że z obcych pochodzeniem ustawodawstw, obowiązujących na ziemiach Rzeczypospolitej, nie wejdzie do polskich kodeksów nic ponad to, co w tych ustawodawstwach naprawdę jest wartościowe i na przyjęcie zasługuje, oraz że tworzące się prawo własne będzie w swych podstawach z polską psychiką zgodne” — *Komisja Kodyfikacyjna. Dział ogólny*, t. 1, z. 17..., s. 27–28.

rzeczowego starano się zachować niezbędny kompromis pomiędzy ustawodawstwami dzielnicowymi obowiązującymi w Polsce, przy czym na ogół wybierane były instytucje wypróbowane w województwach zachodnich i południowych, gdzie od dawna funkcjonował tak kataster, jak księgi gruntowe, sięgano też do szwajcarskiego ZGB, ale stopień samodzielności konstrukcji jurydycznej był tu na bardzo wysokim poziomie, dzięki osobistemu wkładowi myśli Zolla. W pracach nad projektem prawa spadkowego odpowiednia podkomisja stanęła na rozdrożu systemów prawnych i musiała pewne rozwiązania wybierać, inne natomiast odrzucać.

Podobnie, jak w wypadku prawa cywilnego, również w sferze prawa handlowego kodyfikatorzy działali na pograniczu systemów prawnych. W pracach nad kodeksem handlowym musieli oni dokonać najpierw wyboru pomiędzy modelem francuskim, wyrażającym się we współzależności prawa cywilnego i prawa handlowego, a germańskim, opartym na niezależności, czy nawet na równorzędności kodeksu cywilnego i kodeksu handlowego, z uwzględnieniem jeszcze istniejących różnic pomiędzy wersją austriacką oraz niemiecką. Na pierwszym miejscu znalazło się tutaj dostosowanie prawa handlowego do aktualnych potrzeb obrotu i wymogów rozwoju gospodarczego i społecznego, toteż kodyfikatorzy odrzucili starsze systemy, jak przedmiotowy — francuski i mieszany — austriacki, przyjmując system podmiotowy, niemiecki. Tutaj względy pragmatyczne przeważały nad ideą syntezy, stąd też w kodeksie handlowym dominowały rozwiązania niemieckie i austriackie.

Ustawodawstwo dotyczące własności przemysłowej, w odniesieniu do fundamentalnej kwestii sposobu uzyskiwania patentu, oparto na systemie romańskim, który nie przewidywał obowiązku badania nowości wynalazków, poza tym jednak nawiązywało ono do sprawdzonych wzorców wywodzących się z różnych ustawodawstw oraz ze światowej doktryny prawa. Uwzględnione zostały również międzynarodowe standardy w zakresie ochrony własności przemysłowej.

Z kolei ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji z dnia 2 sierpnia 1926 r. zbliżała się bardziej do systemu francuskiego niż niemieckiego, ale stanowiła twór oryginalny, samodzielną konstrukcję, opartą na koncepcji „własności przedsiębiorczej” Zolla.

Pewne rozwiązania prawnomiędzynarodowe, tj. rozwiązania konwencyjne, odcisnęły najsilniejsze bodaj piętno na ustawodawstwie wekslowym i czekowym. Przy znacznym uwzględnieniu regulaminu wekslowego z lat 1910 i 1912 polskie prawo wekslowe sytuowało się w kręgu ustawodawstw germańskich, podobnie też i prawo czekowe opierało się na postanowieniach konferencji haskiej z 1912 r., na austriackiej i na niemieckiej ustawie czekowej, a także na późniejszym jednolitym regulaminie czekowym z 1931 r.

Bibliografia

Źródła

Zbiory dokumentów

- Conférence de la Haye pour l'unification du droit en matière de lettre de change, de billet à ordre et de chèque. Actes et Documents*, La Haye, t. 1–5, 1910 i 1912.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 1, Warszawa 1920.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 2, Warszawa 1920.
- Sprawozdanie Prezydenta Komisji Kodyfikacyjnej, prof. dr Ksaw. Fr. Fiericha, na posiedzeniu połączonych Komisji Prawniczych Sejmu i Senatu Rzplitej w dn. 31 stycznia 1924, cz. I*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1924, nr 7.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 7, Warszawa 1926.
- Gołąb S., *Ustawa o prawie autorskim z dnia 29 marca 1926 r. Z materiałami*, Warszawa 1928.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 11, Warszawa 1929.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 12, Warszawa 1929.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 13, Warszawa 1930.
- Komisja Kodyfikacyjna. Dział ogólny*, t. 1, z. 17, Warszawa 1937.

Projekty aktów prawnych

- Konic H., *Spadkobranie z prawa (ustawowe). Referat dla Komisji Kodyfikacyjnej*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1920, nr 11 i 12.
- Wróblewski S., *Zasady dziedziczenia ab intestato (referat dla Komisji Kodyfikacyjnej)*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1920, nr 1–4.
- [Zoll F.], *Prawo autorskie w projekcie Prof. Fryderyka Zolla*, Kraków 1920.
- Projekty ustaw w przedmiocie prawa prywatnego międzynarodowego i międzydzielnicowego uchwalone przez Komisję Kodyfikacyjną Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 9 kwietnia 1921 r.*, Kraków 1921.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej, Projekt ustawy wekslowej. Uzasadnienie ogólne*, Lwów 1923.
- Konic H., *Projekt ustawy o prawie spadkowym w ogólności*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1924, nr 34–45 i 49.
- Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Uzasadnienie ogólne projektu*, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, okres I, druk nr 2448 [2 sierpnia 1926 r.].
- Projekt kodeksu francusko-włoskiego zobowiązań i umów. Tekst ostateczny przyjęty w Paryżu w październiku 1927 r.*, przeł. J. Wasilkowski, [dodatek do:] „Gazeta Sądowa Warszawska” 1929, nr 15–16, 21–26, 35–45.
- Projekt prawa małżeńskiego uchwalony przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929*, [w:] *Komisja Kodyfikacyjna. Podsekcja I Prawa Cywilnego*, t. 1, z. 1, Warszawa 1931.
- Zasady projektu prawa małżeńskiego uchwalonego przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929*, oprac. K. Lutostański, [w:] *Komisja Kodyfikacyjna. Podsekcja I Prawa Cywilnego*, t. 1, z. 3, Warszawa 1931.
- Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja Prawa Majątkowego Małżeńskiego, z. 1. Projekt majątkowego prawa małżeńskiego*, oprac. K. Lutostański, Warszawa 1934.

- Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja prawa o stosunkach z pokrewieństwa i opieki, z. 1. Rodzina. Projekt działu polskiego kodeksu cywilnego o stosunkach prawnych rodziców i dzieci, oprac. S. Gołąb, Warszawa 1934.*
- Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja Prawa Małżeńskiego Majątkowego, z. 2. Projekt prawa małżeńskiego majątkowego. Uchwalony w pierwszym czytaniu przez Podkomisję prawa małżeńskiego majątkowego Komisji Kodyfikacyjnej, Warszawa 1937.*
- Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja Prawa o Stosunkach z Pokrewieństwa i Opieki, z. 2. I. Projekt prawa o stosunkach rodziców i dzieci wraz z przepisami o zdolności do działań prawnych, II. Projekt przepisów o Urzędzie Opiekuńczym. Uchwalone w pierwszym czytaniu przez Podkomisję Prawa o Stosunkach z Pokrewieństwa i Opieki Komisji Kodyfikacyjnej, Warszawa 1938.*
- Projekt prawa rzeczowego. Uchwalony w pierwszym czytaniu przez Podkomisję prawa rzeczowego Komisji Kodyfikacyjnej. K.K. Podkomisja Prawa Rzeczowego, z. 1, Warszawa 1937.*
- Projekt Prawa rzeczowego przyjęty w lipcu 1939 r. w drugim czytaniu przez Podkomisję prawa rzeczowego, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1993, z. 4.*

Pozaborowe kodeksy handlowe

- Ustawa handlowa wraz z ustawami dodatkowymi, przeł. J. Rosenblat, wyd. 3, t. 1. Ustawa handlowa, Kraków 1906.*
- Kodeks Handlowy obowiązujący na ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustawa o spółkach z ograniczoną poręką, przekład urzędowy z uwzględnieniem ustawodawstwa polskiego, Poznań 1924.*
- Kodeks handlowy obowiązujący w B. Królestwie Polskim [...], oprac. J. Namitkiewicz, Warszawa 1927.*
- Kodeks handlowy obowiązujący na Ziemiach Wschodnich [...], oprac. J. Kozłowski, W. Szawłowski, Warszawa 1929.*

Literatura

- Adamus J., *Elementy rodzime i obce w prawie polskim*, „Rocznik Prawniczy Wileński” 10, 1939.
- Adamus J., *W sprawie stosunku prawa ludowego do kodyfikacji prawa prywatnego*, Lwów 1925.
- Bekerman J., *Czy kodeks, czy nowele?*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1920, nr 7.
- Bekerman J., *Dwa poglądy*, „Palestra” 1927, nr 11.
- Bobkowski A., *Festina lente!*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1927, nr 41.
- Bossowski F., *O naszych najbliższych zadaniach ustawodawczych*, „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” 1919, z. 1.
- Bossowski F., *Prywatne prawo*, [w:] *Encyklopedia Podręczna Prawa Prywatnego*, t. 3, Warszawa 1937.
- Budżet Ministerstwa Sprawiedliwości. Przemówienie sprawozdawcy pos.(la) Włodzimierza Szepeńskiego*, „Palestra” 1939, nr 2.
- Car S., *Pilne zadania prawnictwa*, Warszawa 1918.
- Ciągwa J., *Stan prawny na Spiszu i Orawie w latach międzywojennych*, „Studia Iuridica Silesiana”, red. A. Lityński, Katowice 1986.
- Dąbkowski P., *Dawne prawo polskie a zadania Komisji Kodyfikacyjnej*, Warszawa 1920.
- Deresiewicz J., *W poszukiwaniu idei*, „Współczesna Myśl Prawnicza” 1938, nr 2.
- Dolata T., *Geneza ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji z 2 sierpnia 1926 roku*, „Prawo” 290, Wrocław 2004.

- Doliński A., *Polskie prawo wekslowe*, Poznań 1925.
- Domański L., *System kodeksu zobowiązań*, „Nowy Kodeks Zobowiązań” 1934, nr 4.
- [Dziurzyński T.], *Prawo handlowe*, cz. 1. *Według wykładów J.W. Pana Prof. Dr. T. Dziurzyńskiego*, Kraków 1947.
- Falkowska A. [A. Moszyńska], *O pracach kodyfikacyjnych słów kilka. Prace nad kształtem instytucji rękojmi w kodeksie zobowiązań*, [w:] *Świat, Europa, mała ojczyzna. Studia ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Grodzkiemu w 80-lecie urodzin*, red. M. Małecki, Bielsko-Biała 2009.
- Falkowska A. [A. Moszyńska], *Odpowiedzialność sprzedawcy z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy*, Warszawa 2010.
- Falkowska A. [A. Moszyńska], *Regulacja w zakresie odpowiedzialności sprzedawcy z tytułu rękojmi za wady i braki przedmiotu świadczenia w austriackim kodeksie cywilnym z 1811 r. (ABGB) oraz jej wpływ na przepisy kodeksu zobowiązań z 1933 r.*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Suwalsko-Mazurskiej im. Papieża Jana Pawła II w Suwałkach” 2006, nr 14.
- Falkowska A. [A. Moszyńska], *Szwajcarski kodeks zobowiązań w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Studia Iuridica Toruniensia” 4, Toruń 2008.
- Falkowska A. [A. Moszyńska], *W kierunku wspólnego kodeksu zobowiązań — projekt francusko-włoski z 1927 r.*, [w:] *Koncepcje integracji w Europie w XX i XXI wieku. Prawo i stosunki międzynarodowe*, red. D. Bunikowski, R. Musiałkiewicz, Toruń 2008.
- Falkowska A. [A. Moszyńska], *Wpływ praw obcych na kodeks zobowiązań z 1933 r. na podstawie wybranych instytucji prawa obligacyjnego*, „Zeszyty Prawnicze TBSP UJ” 2005, nr 13.
- Fierich F.X., *Rzut oka na najważniejsze zadania prac kodyfikacyjnych*, „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” 2, 1919.
- Fierich F.X., *Unifikacja ustawodawstwa*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga pamiątkowa 1918–1928*, Kraków-Warszawa 1928.
- Fleszyński K., *O polskie prawo narodowe*, „Głos Sądownictwa” 1938, nr 3.
- Glass J., *Problemat ustawodawstwa cywilnego w województwach wschodnich*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1924, nr 22, 23, 24.
- Głębocki K., *Inauguracja prac nad zjednoczeniem prywatno-prawnym województw wschodnich z byłym Królestwem Kongresowym*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1924, nr 10 i 11.
- Głębocki K., *O potrzebie wprowadzenia na Kresy Wschodnie kodeksu cywilnego obowiązującego w b. Kongresówce*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1923, nr 35–38.
- Godłowski T., *Orzecznictwo do kodeksu handlowego i przepisów związkowych*, Kraków-Warszawa 1939.
- Gołąb S., *Wielka kodyfikacja*, „Przegląd Współczesny” 2, 1923, t. 4, nr 11.
- Górnicki L., *Dobra nie będące rzeczami (inne dobra) w projekcie prawa rzeczowego z 1937 i 1939 roku*, „Prawo” 303, Wrocław 2007.
- Górnicki L., *„Droit moral”, insbesondere nach dem Tode des Urhebers, im polnischen Urheberrechtsgesetz aus dem Jahre 1926*, [w:] *Leben nach dem Tod. Rechtliche Probleme im Dualismus: Mensch — Rechtssubjekt*, red. A. Gulczyński, Graz 2010.
- Górnicki L., *Działalność kodyfikacyjna Józefa Skąpskiego seniora*, [w:] *Józef Skąpski ojciec 1868–1950, Józef Skąpski syn 1921–1998: materiały z posiedzenia naukowego w dniu 13 listopada 2009 r.*, red. R. Majkowska, L. Nowak, Kraków 2014.
- Górnicki L., *Działalność Stanisława Wróblewskiego w Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Stanisław Wróblewski 1868–1938. Materiały z posiedzenia naukowego w dniu 21 listopada 2008 r.*, red. nauk. A. Mączyński, Kraków 2011 (seria: „W służbie Nauki” 2011, nr 19).
- Górnicki L., *Historia, koncepcja i systematyka projektu ustawy czekowej z 1923 r.*, [w:] *Świat, Europa, mała Ojczyzna. Studia ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Grodzkiemu w 80-lecie urodzin*, red. M. Małecki, Bielsko-Biała 2009.

- Górnicki L., *Koncepcja praw zastawniczych a instytucja kredytu realnego w projektach kodyfikacyjnych w dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce*, „Prawo” 294, Wrocław 2005.
- Górnicki L., *Koncepcja prawa na przedsiębiorstwie Fryderyka Zolla*, [w:] *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Ciągwie w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. A. Lityński et al., Katowice-Kraków 2009.
- Górnicki L., *Metoda opracowania i koncepcja kodeksu zobowiązań z 1934 roku*, „Prawo” 305, Wrocław 2008.
- Górnicki L., *O wpływie prawa Trzeciej Rzeszy na myśl prawniczą i ustawodawstwo międzywojennej Polski. Stanowiska i oceny prawników polskich (1933–1939)*, „Prawo” 222 (Księga pamiątkowa ku czci Prof. Kazimierza Orzechowskiego), Wrocław 1993.
- Górnicki L., *„Onera matrimonii” i majątek rodziny w projektach kodyfikacji prawa rodzinnego w II RP*, [w:] *Rodzina i jej prawa*, red. J. Rominkiewicz, Wrocław 2012.
- Górnicki L., *Organizacyjne zagadnienia kodyfikacji prawa handlowego w Komisji Kodyfikacyjnej RP (1919–1939)*, „Prawo” 285, Wrocław 2003.
- Górnicki L., *Podstawowe założenia i systematyka polskiego kodeksu handlowego z 1934 roku*, „Prawo” 288, Wrocław 2004.
- Górnicki L., *Prace Komisji Kodyfikacyjnej RP nad kodeksem handlowym z 1934 r.: organizacja i koncepcja kodyfikacyjna*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2015, nr 8.
- Górnicki L., *Prawa na dobrach niematerialnych*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013.
- Górnicki L., *Prawa rzeczowe*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013.
- Górnicki L., *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000.
- Górnicki L., *Problem prawnej ochrony własności nieruchomości, nie wpisanej do ksiąg gruntowych w okresie zaborów i w Polsce niepodległej*, „Prawo” 276, Wrocław 2002.
- Górnicki L., *Projekty regulacji prawnych stosunków między rodzicami a dziećmi w pracach Komisji Kodyfikacyjnej na tle stanu prawnego w II RP*, [w:] *Dziecko i jego pozycja prawna w dziejach*, red. A. Pasek, Wrocław 2014.
- Górnicki L., *Przewodnie konstrukcje i pojęcia kodeksu handlowego z 1934 roku*, „Przegląd Prawa i Administracji” 101 (Osiemdziesiąt lat polskiego prawa handlowego, red. J. Frąckowiak), Wrocław 2015.
- Górnicki L., *Rozwój idei praw autorskich: od starożytności do II wojny światowej*, Wrocław 2013.
- Górnicki L., *Udział Stanisława Wróblewskiego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej nad ustawami o prawie prywatnym międzynarodowym i międzydzielnicowym z 1926 r.*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2003, z. 2.
- Górnicki L., *Unifikacja i kodyfikacja prawa o spółkach akcyjnych w II Rzeczypospolitej Polskiej*, „Miscellanea historico-iuridica” 14, 2015, z. 1 (Studia dedykowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w 75-lecie urodzin i 50-lecie pracy naukowej).
- Górnicki L., *Wpływ obcych ustawodawstw i doktryny prawa na polską kodyfikację prawa prywatnego w II RP*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Towarzystwo Biblioteki Słuchaczy Prawa. Zeszyty Prawnicze” 13 (Korzenie i tradycje współczesnego prawa cywilnego w zjednoczonej Europie, red. A. Karabowicz, M. Stus), Kraków 2005.
- Górnicki L., *Z dziejów zwalczania nieuczciwej konkurencji*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. Mikołajczyk et al., ks. 2, Białystok-Katowice 2010.
- Górnicki L., *Zagadnienie systematyki kodyfikacji prawa cywilnego i handlowego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej (1919–1939)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2004, z. 3.

- Górnicki L., *Zasada uspołecznienia pewnych stosunków umownych w kodeksie zobowiązań z 1933 roku*, [w:] *Zasady prawne w dziejach prawa publicznego i prywatnego*, red. M. Podkowski, Wrocław 2015.
- Grodziski S., *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1981, z. 1.
- Grodziski S., *Prace nad kodyfikacją i unifikacją polskiego prawa prywatnego (1919–1947)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1992, z. 1–4.
- Harla A., *Pojęcie kupca i przedsiębiorcy w prawie polskim (1918–2005)*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2006, nr 12.
- Herbet A., Redzik A., *Prawo handlowe*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013.
- Honzatko M., *Polski Kodeks Handlowy*, „Głos Prawa” 1933, nr 11.
- Hryniewicz J., *Krótki zarys prawa handlowego obowiązującego w Polsce*, cz. 1. *Kodeks handlowy*, Poznań 1939.
- Jastrzębski R., *Czek i jego funkcje w II Rzeczypospolitej*, „Studia Iuridica” 42 — Miscellanea, 2003.
- Jastrzębski R., *Funkcje weksla w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2003.
- Jastrzębski R., *Na rozdrożach prawa wekslowego II Rzeczypospolitej*, [w:] *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie — idee — prawo*, red. A. Lityński, P. Fiedorczuk, Białystok 2003.
- Kaczkowski J., *Ustawodawstwo a prawnicy*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1919, nr 1.
- Klimaszewska A., *Code de commerce — Francuski kodeks handlowy z 1897 r.*, Gdańsk 2011.
- Kraus A., Zoll F., *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji z objaśnieniami*, Poznań 1929.
- Kuratow M., *Ustawa czekowa niemiecka*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1908, nr 16.
- Kuratow M., *Zasady ustaw czekowych*, Warszawa 1907.
- Kwieciński K., „Młode” i „stare” pokolenie prawnicze, „Współczesna Myśl Prawnicza” 1938, nr 2.
- Langrod J.S., *O kodyfikację w Polsce (z powodu artykułu p. Adama Bobkowskiego)*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1927, nr 48.
- Lityński A., *Wydział Karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej. Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*, Katowice 1991.
- Longchamps de Berier R., *Zasada wolności umów w projektach polskiego prawa o zobowiązaniach*, Lwów 1930.
- Longchamps de Berier R., *Zjednoczenie prawa obligacyjnego w państwach słowiańskich. Referat na I Zjazd Prawników Państw Słowiańskich w Bratisławie*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1933.
- Longchamps de Berier R., *Zobowiązania*, wyd. 3, Poznań 1948.
- Machut-Kowalczyk J., *Rada familijna pod powagą sądu pokoju w świetle akt lęczyckich, zgierskich i łódzkich z lat 1809–1876*, Łódź 2014.
- Moszyńska A., *Międzynarodowe ujednolicanie prawa zobowiązań w okresie międzywojennym*, „Studia Iuridica Thoruniensia” 11, 2012 (Publikacja dedykowana Profesorowi Ryszardowi Łaszewskiemu z okazji siedemdziesięciolecia urodzin i pięćdziesięciolecia pracy naukowej).
- Muszalski E., *O narodowe prawo cywilne*, „Współczesna Myśl Prawnicza” 1938, nr 11.
- Nagórski Z., *Codification of civil law in Poland (1918–1939)*, [w:] *Studies in Polish and Comparative Law*, London 1945.
- Namitkiewicz J., *Konferencja genewska w sprawie ujednostajnienia prawa wekslowego*, „Głos Sądownictwa” 1930, nr 10.
- Namitkiewicz J., *Konferencja międzynarodowa genewska w sprawie ujednostajnienia prawa wekslowego*, Warszawa 1931 (odbitka z: „Przegląd Prawa Handlowego” nr 3, 1931).
- Namitkiewicz J., *Nowe prawo wekslowe*, „Przegląd Notarialny” 1936, nr 13–14.
- Orłowska B.A., *Czym jest pogranicze. Kwestie definicyjne*, [w:] *Kultura pogranicza. Pogranicze kultur*, red. A. Bobryk, Siedlce-Pułtusk 2005.

- Pamiętnik I (VIII) Zjazdu Prawników Polskich w Wilnie 8–10 VI 1924*, red. A. Parczewski, F. Bosowski, Wilno 1924.
- Parczewski A., *O powołaniu naszego czasu do uchwalenia jednolitego kodeksu cywilnego w Polsce, referat na VI Zjazd Prawników i Ekonomistów Polskich*, Warszawa 1920.
- Parczewski A., *Uwagi nad kodyfikacją prawa cywilnego w Polsce*, „Rocznik Prawniczy Wileński” 1, 1925.
- Parczewski A., *Z powodu recenzji pierwszego „Rocznika Prawniczego Wileńskiego” w „Gazecie Sądowej Warszawskiej”*, „Rocznik Prawniczy Wileński” 2, 1928.
- Paździor S., *Prawo małżeńskie*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013.
- Paździor S., *Prawo rodzinne*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013.
- Peretz A., *Polskie prawo czekowe*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1925.
- Petraniuk J.S., *Charakterystyka polskiego prawa zobowiązań okresu II Rzeczypospolitej*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013.
- Pietrzak M., *Z problematyki kodyfikacji prawa w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Partykularyzm a unifikacja prawa w Polsce (XV–XX w.)*, red. T. Maciejewski, Gdańsk 1994.
- Posner S., *Recenzja I Rocznika Prawniczego Wileńskiego*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1926, nr 2.
- Przeworski J., *Nowelizacja, czy wyczekiwanie nowej kodyfikacji*, „Palestra” 1924, nr 6–7.
- Przybyłowski K., *Polskie międzywojenne prace kodyfikacyjne w dziedzinie prawa spadkowego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, red. J. Jodłowski, Warszawa-Wrocław 1967.
- Raczkowski H., *Próba syntezy dyskusji nad zagadnieniem prawa narodowego*, „Prawo” 1938, nr 7–8.
- Radwański Z., *Kształtowanie się polskiego systemu prawnego w pierwszych latach II Rzeczypospolitej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 21, 1969, z. 1.
- Rappaport E.S., *Czy kodyfikacja prawa cywilnego i karnego jest na czasie? (z powodu artykułu p. Adama Bobkowskiego)*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1927, nr 41.
- Różne wiadomości*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1919, nr 41.
- Różne wiadomości*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1933, nr 45.
- Sitnicki Z., *Kodyfikacja a unifikacja*, „Przegląd Sądowy” 1929, nr 4.
- Sośniak M., [w:] B. Walaszek, M. Sośniak, *Zarys prawa międzynarodowego prywatnego*, Warszawa 1973.
- Stawarska-Rippel A., *Elementy prywatne i publiczne w procesie cywilnym w świetle prac kodyfikacyjnych w Polsce (1918–1964). Studium historycznoprawne*, Katowice 2015.
- Stawarska-Rippel A., *Kodeks zobowiązań w pierwszych latach Polski Ludowej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2004, z. 3.
- Stawarska-Rippel A., *Poznanie prawdy w procedurze cywilnej w świetle prac sekcji postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej II RP*, „Z Dziejów Prawa” 2, 2009.
- Stawarska-Rippel A., *Rosyjska procedura cywilna w pracach sekcji postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej II RP na przykładzie projektu „Tytułu o dowodach” J.J. Litauera*, „Z Dziejów Prawa” 3, 2010, s. 79–91.
- Stawarska-Rippel A., *Węgierska procedura cywilna z 1911 r. w pracach sekcji postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej II RP na przykładzie projektu „Tytułu o dowodach” J.J. Litauera*, [w:] *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Ciągwie w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. A. Lityński et al., Katowice-Kraków 2009.
- Sułkowski J., *Kilka uwag o projekcie ustawy wekslowej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1923, z. 3.
- Sułkowski J., *Polski Kodeks Handlowy*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1934, z. 1.
- Sułkowski J., *Unifikacja prawa wekslowego w państwach słowiańskich*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1933, z. 3.

- Sułkowski J., *W sprawie unifikacji prawa wekslowego i czekowego*, Poznań 1930.
- Szczygielski A.D., *Nowelizacja prawa czekowego*, „Głos Sądownictwa” 1936, nr 3.
- Szczygielski A.D., *Zasady nowego polskiego prawa czekowego*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1936, nr 29/30–47 i 1937, nr 12–18.
- VI Zjazd Prawników i Ekonomistów, Warszawa 1920.
- VI Zjazd Prawników i Ekonomistów Polskich, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1920, nr 27.
- Till E., *Uwagi do projektu „Zasad dziedziczenia ab intestato” prof. St. Wróblewskiego*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1920, nr 5–8.
- Tkaczuk M., *Rada rodzinna jako instytucja systemu opieki w Polsce w XIX i XX w.*, [w:] *Rodzina w naukach prawnych. Zbiór studiów*, red. M. Tkaczuk, R. Jaworska-Stankiewicz, Szczecin 2012.
- Trammer J., *Nowe prawo czekowe*, „Palestra” 1925, nr 3.
- Trojanowski G., *Procedura cywilna*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013.
- Weiss A., *Manuel de droit international privé*, wyd. 9, Paris 1925.
- Widło J., *Prawo prywatne międzynarodowe i międzydzielnicowe*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013.
- Włodyka S., *O sposobach normatywnej regulacji prawa handlowego*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 9.
- Włodyka S., *Problem struktury prawa*, „Państwo i Prawo” 1995, z. 4.
- Wojtacki M., *Idea prawa narodowego na łamach „Prawa” (1928–1939) i „Współczesnej Myśli Prawniczej” (1935–1939)*, „Historia i Polityka” 2011, nr 6.
- Wojtyna M., *Kształtowanie się zasad rządzących formą czynności prawnej w prawie międzynarodowym prywatnym*, Kraków 1969.
- Wróblewski S., *Ustawa z dnia 3. IV. 1906, L. 84, D.U.P. o czeku*, Kraków 1907.
- [Zoll F.], *Polska ustawa o prawie autorskim i Konwencja Berneńska. Z objaśnieniami Prof. Dr Fryderyka Zolla*, Warszawa-Kraków 1926.

Mixed legal systems, especially those of Poland’s former partitioners, and the work on the codification of civil and commercial law in the Second Polish Republic

Summary

The author explores the question of codification of civil and commercial law in the Second Polish Republic in conditions of mixed legal systems, especially those of Poland’s former partitioners. The co-existence in independent Poland of several legal systems prompted the country’s codifiers to conduct extensive comparative studies, as a result of which in the codification process they drew also on other legislative systems from Europe and even other continents.

The author argues that the common denominator, developed by Poland’s Codification Commission, of the intermingled legislations encompassed primarily the legislations of the partitioning states, complemented by other legal systems, and what bound them together was the Polish, original legal thought. A model, not always enactable, consisted in creating a synthesis of the legislations of the former partitioners and more recent developments in law. In particular, the codifiers wanted to avoid radical solutions highlighting one system or model of law in order to avoid too great upheavals in the various provinces of the state.

A model example of putting the idea of “mixed systems” into practice is the Code of Obligations of 1933, which combined elements of the Romanesque and the German systems. Both these systems were also in evidence — in varying mutual relations and scope of use — in other acts of parliament and draft codifications of civil law.

In the Commercial Code, on the other hand, pragmatic considerations prevailed over the idea of a synthesis, hence the predominance of German and Austrian solutions. In the laws concerning industrial property, the provisions dealing with the fundamental question of obtaining patents were based on the Romanesque system, while the Act on Combatting Unfair Competition was closer to the French rather than the German system. The Polish bill of exchange law, taking into account convention-based solutions (the bill of exchange rules of 1910 and 1912), was similar to the German regulations; similarly, the Polish cheque law was based on the provisions of the Hague Convention of 1912, the Austrian and the German cheque laws as well as the later cheque rules of 1931.

Keywords: civil law, commercial law, codification of laws, mixed legal systems

Die Grenzgebiete der Rechtssysteme, insbesondere der Nachteileilszeit, in den Kodifizierungsarbeiten betreffend das Zivil- und Handelsrecht der Zweiten Polnischen Republik

Zusammenfassung

Der Verfasser behandelt die Probleme der Kodifizierung des Zivil- und Handelsrechts in der Zweiten Polnischen Republik vor dem Hintergrund der Berücksichtigung der Grenzgebiete von Rechtssystemen, insbesondere der Nachteileilszeit. Die Koexistenz von einigen Rechtssystemen im unabhängigen Polen veranlasste unsere Kodifikatoren, umfangreiche vergleichende Rechtsanalysen durchzuführen. Infolge dessen hat man bei der Kodifikation des Rechts zu anderen europäischen und sogar weltweiten Gesetzgebungsverfahren gegriffen.

Der Autor beweist, dass vor allem das Recht der Nachteileilszeit und ergänzend auch andere Rechtssysteme den gemeinsamen, durch die Kodifikationskommission der Republik Polen ausgearbeiteten Nenner für die sich durchdringenden Einflüsse verschiedener Rechtsvorschriften bildeten, und die polnische, originelle Rechtsidee diente als verbindendes Element. Ein gewisses Modell, das nicht immer realisierbar war, stellte eine Synthese des Rechts der Nachteileilszeit und der neuen Strömungen im Recht dar. Man wollte insbesondere radikale Lösungen vermeiden, die ein gewisses System bzw. ein Rechtsmodell einseitig bevorzugen, damit zu den zu weit gehenden Erschütterungen in den einzelnen Staatsteilen nicht kommt.

Die Idee des „Grenzlandes“ realisierte fast modellartig das Schuldrechtsbuch von 1933, das in sich die Elemente des romanischen und germanischen Systems vereinigte. Diese beiden Systeme, im diversen gegenseitigen Verhältnis und verschieden angewandt, waren auch in anderen Gesetzen und Kodifikationsentwürfen aus dem Bereich des Zivilrechts sichtbar.

Beim Handelsgesetzbuch wiederum waren pragmatische Gründe stärker als die Idee der Synthese, so dominierten hier die deutschen und österreichischen Lösungen. Die Vorschriften betreffend gewerbliche Schutzrechte, bezogen auf die fundamentale Frage zur Erlangung eines Patents, wurde auf dem romanischen System gestützt, das Gesetz über die Bekämpfung des unlauteren Wettbewerbs stand dagegen dem französischen System näher. Das polnische Wechselrecht, unter Berücksichtigung der konventionalen Lösungen (Wechselreglement aus den Jahren 1910 und 1912) platzierte sich im Bereich der germanischen Rechtsvorschriften. Auch das Scheckrecht basierte auf den Bestimmungen der Hager Konferenz von 1912, auf dem österreichischen und deutschem Scheckgesetz und auch dem späteren einheitlichen Scheckreglement aus dem Jahre 1931.

Schlüsselworte: Zivilrecht, Handelsrecht, Kodifikation des Rechts, Grenzgebiete der Rechtssysteme